

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร บทความและงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยได้รวบรวมสาระสำคัญนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 แนวคิดเรื่องความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

ตอนที่ 3 สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

ตอนที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้นในทุกประเทศเพราะการศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อคนก้าวพ้นโรงเรียน หรือการศึกษามีได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม เพศหรือวัย หากแต่การศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการและสนใจสามารถเข้าเรียนได้ตามความจำเป็น และด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง และได้รับความสนใจมากขึ้น ดังที่หลายคนเรียกว่าเป็นความคาดหวังใหม่ทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถจัดบริการให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลได้อย่างทั่วถึง (วรรณ อภินันท์กุล, 2549)

ฉะนั้นเป็นการยากที่จะนิยามคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เป็นที่พอใจ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจำนวนมากและหลากหลาย หากกำหนดเพียงนิยามเดียวให้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดย่อมเป็นการยาก ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการกำหนดคำนิยามเพื่อหลีกเลี่ยงการเข้าใจผิด หากใช้มิติต่างๆซึ่งเป็นบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็อาจอธิบายได้ใน 6 มิติ (วรรณ อภินันท์กุล, 2549) คือ

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
2. หลักสูตรที่เป็นทางเลือกหลากหลายและยืดหยุ่น
3. มีความสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองของผู้เกี่ยวข้อง
4. มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น
5. เรียนแล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

6. มีโครงสร้างเข้มงวดน้อยกว่าโรงเรียน

ดังนั้น นักการศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศจึงได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้มากมาย ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษา โรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไป และวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

บรรจง ชูสกุลชาติ (2522) สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การศึกษาที่พยายามจะจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือคนซึ่งผิดหวังในระบบโรงเรียน หรือไม่มีโอกาสที่จะเข้าในระบบโรงเรียน หรือไม่ได้รับความเสมอภาค และให้สมหวังในการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย และดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในสังคม

สุนทร สุนันท์ชัย (2524) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า นิยามของการศึกษาในทางสังคมวิทยา คือการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ความคิดที่ผู้ใหญ่กระทำต่อผู้เยาว์ เพื่อให้ผู้เยาว์มีความสามารถที่จะรับบทบาทของผู้ใหญ่ในอนาคต

รัตนา พุ่มไพศาล (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่มีโอกาส ที่จะศึกษาเล่าเรียนภาคปกติ เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชน เขาจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

ปฐม นิคมมานนท์ (2528) ได้ให้ความหมายของคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึงกิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้น เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ นอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะ หรือส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ ตามแต่แต่ละบุคคลจะสนใจ

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2529) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบของโรงเรียนเป็นกิจกรรมทางการศึกษาใด ๆ ที่ขึ้นอย่างมีระบบ แต่จัดขึ้นนอกเหนือจากระบบโรงเรียน ภาคปกติ ทั้งนี้ไม่ว่าจะแยกออกเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมหลักก็ตาม โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้บริการต่อประชากรให้ได้รับการเรียนรู้ทั้งเยาวชน และผู้ใหญ่

สุรกุล เจนอบรม (2541) ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าเป็น กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนปกติ มีเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์การเรียนรู้ชัดเจน กิจกรรมการศึกษาดังกล่าวมีทั้งจัดเป็นเอกเทศหรือส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น เป็นได้ทั้งหน่วยงาน ที่มีหน้าที่ทางการศึกษา

โดยตรง และหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชน ตลอดจนชุมชนที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสู่วัตถุประสงค์ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม

อุดม เขยก็วงศ์ (2544) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง การศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ไม่จำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์หรือความสนใจ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหา และหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2551) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาหลักสูตรต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

อาชัญญา รัตนอุบล (2551) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาและมวลงประสบการณ์ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่จัดขึ้นโดยบุคคล

หน่วยงาน และ สถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ โดยยึดหลักการที่ว่า เป็นการสนองความต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

Brembeck and Thompson (อ้างถึงใน อุดม เขยกิจวงศ์ , 2541) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนหากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุด ก็เห็นจะเป็นว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติ เป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอนและดูเหมือนว่าไม่สัมพันธ์กันเลย โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมายนานับประการ บางทีการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจถือได้ว่าเป็นระบบที่ไม่มีระบบที่สุดของระบบต่างๆ แต่ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้วบทบาทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการก่อให้เกิดทักษะต่าง ๆ ในการสร้างอิทธิพลต่อทัศนคติของประชากร และในการหล่อหลอมค่านิยมทั้งหมายทั้งปวงนั้น มีความสำคัญเท่าเทียมกับระบบโรงเรียนปกติ

Sheffield and Diejomaoh (อ้างถึงในชิตขงศ์ ส. นันทนาเนตร , 2549) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นคำที่มีความหมายกว้าง ครอบคลุมการฝึกอบรม และการสอนนอกระบบชั้นเรียนในโรงเรียนเกือบทั้งหมดเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละคนจากพ่อแม่จากโรงงานไปจนถึงการรณรงค์เพื่อให้ประชาชนทั้งชาติได้รู้หนังสือ การศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะเป็นบริการที่สนองความต้องการหลายอย่าง เช่น

1. เพื่อให้ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน
2. เพื่อให้ผู้ที่จบการศึกษาจากระบบในโรงเรียนแล้วได้มีโอกาสหาความรู้และได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม โดยเฉพาะสำหรับการประกอบอาชีพ
3. สำหรับช่วยให้ผู้ที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ได้มีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน

Brembeck and Thompson (อ้างถึงในชิตขงศ์ ส. นันทนาเนตร , 2549) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนหากจะให้คำจำกัดความที่ดีที่สุด จะเห็นว่าเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดทักษะและความรู้ต่าง ๆ ขึ้นนอกระบบโรงเรียนตามปกติเป็นการผสมผสานของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่มีมาตรฐานแน่นอน โดยมีจุดมุ่งหมายไปสู่เป้าหมาย นับประการ การบริหารและการควบคุมการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระจัดกระจายกันทั่วไปทั้งในฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายเอกชนงบประมาณและกำลังคนที่ทุ่มเทเพื่อดำเนินการตลอดจนผลที่ได้รับอาจจัดเป็นมาตรฐานแน่นอนไม่ได้ บางทีการศึกษานอกโรงเรียนอาจจะเป็นระบบที่ไม่เป็นระบบที่สุดของระบบต่างๆ แต่ใน

ประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่แล้ว บทบาทของการศึกษานอกโรงเรียนทำให้เกิดทักษะต่าง ๆ สร้างอธิบายต่อทัศนคติของประชากร และหล่อหลอมค่านิยมทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกับระบบโรงเรียนปกติ

Coombs (1974) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมจะจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างหาก หรือจัดเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่กำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมาย

Knowles (1984) นักการศึกษาผู้ใหญ่ผู้มีชื่อเสียง ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปหลังจากที่ได้ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้ว และเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นไว้สำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ

จากนิยามความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวมา สรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ ที่จัดขึ้นให้กับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย โดยไม่มีการกำหนดช่วงอายุ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน สามารถจัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน หน่วยงาน หรือองค์กรใด ๆ ก็ได้ มีความยืดหยุ่นในการกำหนดรูปแบบ วิธีการและระยะเวลาในการจัดการศึกษา และมีการจัดการศึกษา ที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของกลุ่มเป้าหมาย และสามารถตอบสนองความต้องการ ตลอดจนสามารถช่วยแก้ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายได้

1.2 ปรัชญา และแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญา และแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ในความหมายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีหลักการว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนก็เพื่อมุ่งให้เกิดความประสมกลมกลืนเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า "คิดเป็น"

สุรกุล เจนอบรม (2533) ให้แนวคิดว่า การศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างเต็มที่ จึงต้องหารูปแบบของการศึกษาใหม่ ที่สามารถตอบสนองความ

ต้องการของประชาชนได้ ซึ่งเป็นการศึกษาของมวลชน เปิดให้ชนกลุ่มใหญ่ได้ศึกษาเล่าเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาประเทศ

ปฐม นิคมมานนท์ และคณะ (2543) กล่าวว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมี ความเป็นทางการน้อยกว่า หรือมีความยืดหยุ่นมากกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีโครงสร้างที่ไม่ตายตัว มีความอ่อนตัว และคล่องตัวมากกว่า การศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งลักษณะที่เป็นทางการน้อย หรือมีความยืดหยุ่นมากนี้เองถือว่าเป็น ข้อได้เปรียบของการศึกษานอกระบบ โดยลักษณะแห่งความยืดหยุ่นของการศึกษานอกระบบที่ สำคัญในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

1. ความยืดหยุ่นด้านเวลาเรียน เนื้อหาส่วนใหญ่จะถูกแบ่งออกเป็นหน่วยย่อย ๆ ให้ เหมาะสมกับเวลา ความต้องการและความจำเป็นของผู้เรียน โดยอาจจัดหลักสูตรสั้นหรือยาวก็ได้ ซึ่งคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ นอกจากนี้การศึกษานอกระบบยังสามารถเปิดสอนในเวลา ที่แตกต่างกัน เช่น เวลาเช้า กลางคืน หรือเปิดสอนวันหยุดเพื่อเอื้อต่อผู้เรียน

2. ความยืดหยุ่นด้านสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบไม่ได้เจาะจงแน่นอนว่าจะต้องทำ การสอนในโรงเรียนเสมอไป อาจจัดกิจกรรมขึ้นในโรงเรียน หรือจัดในสถานที่อื่นก็ได้ตามความ เหมาะสม หรือแล้วแต่ความสะดวกเท่าที่สามารถหาได้ ทำให้สถานที่เรียนของการศึกษานอกระบบ จึงจัดได้หลายสภาพ ตามความสะดวก และตามลักษณะของกิจกรรม

3. ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้เรียน การศึกษานอกระบบเป็นการจัดบริการให้แก่บุคคลหลาย ช่วงวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ โดยอาจจัดขึ้นเพื่อบุคคลช่วงวัยใดช่วงวัยหนึ่งเฉพาะหรืออาจ ไม่จำกัดช่วงวัยก็ได้

4. ความยืดหยุ่นด้านตัวผู้สอน การเรียนการสอนในกิจกรรมการศึกษานอกระบบส่วน ใหญ่จะใช้วิทยากรที่หลากหลาย อาจเป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ในอาชีพแขนงต่าง ๆ ซึ่งไม่ จำเป็นต้องเป็นครูที่สอนเป็นประจำในหน่วยงานนั้น

5. ความยืดหยุ่นด้านวิธีเรียน การศึกษา นอกระบบมีการใช้วิธีการสอน วิธีการเรียนที่ แตกต่างกันไปไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนเท่านั้น อาจเรียนผ่านสื่อต่าง ๆ หรือเรียนที่บ้านก็ได้

6. ความยืดหยุ่นด้านผู้จัดบริการองค์กรหรือหน่วยงานที่ให้บริการ การศึกษานอกระบบมี ความหลากหลาย นับตั้งแต่องค์กรที่รับผิดชอบการศึกษาโดยตรง หน่วยงานอื่นหรือเอกชนก็ สามารถจัดได้

7. ความยืดหยุ่นด้านระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กิจกรรมการศึกษานอกระบบจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์ และระเบียบการปฏิบัติอย่างหลวม ๆ ไม่ตายตัว ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสมควรด้วยเหตุ และผล นอกจากนี้ยังต้องอยู่บนพื้นฐานที่ให้เกียรติซึ่งกันและกัน

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) ได้อธิบายถึงลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. ประชากรเป้าหมาย จัดให้แก่ผู้ที่อยู่นอกโรงเรียน โดยไม่คำนึงถึงอายุของผู้เรียน ผู้เรียนมาจากทุกกลุ่มอายุ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ มีภารกิจด้านการประกอบอาชีพอยู่แล้ว รวมทั้งผู้ที่พลาดโอกาสจากการศึกษาภาคปกติอีกด้วย กิจกรรมที่จัดโดยทั่วไป แล้วจะไม่มีกำหนดพื้นความรู้เดิมของผู้เรียน

2. โครงสร้างและการบริหารงาน มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่จัดขึ้นของแต่ละหน่วยงาน และจะมีลักษณะที่เป็นอิสระต่อกัน เนื่องจากมาจากหลายสังกัด การบริหารระดับท้องถิ่น จะมีบทบาทมากขึ้น และส่วนใหญ่จะดำเนินการภายใต้หน่วยงานของรัฐบาล หน่วยงานธุรกิจ องค์การ สมาคม และมูลนิธิต่าง ๆ ที่ให้ความสำคัญต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. ปรัชญาการศึกษา มีปรัชญาการจัดการศึกษาที่ยึดหลักการเรียนรู้เพื่อชีวิตจริง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเรียนรู้ เพื่อการทำงาน เน้นการศึกษาที่เน้นให้ความรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

4. วัตถุประสงค์ เป็นวัตถุประสงค์ทางการศึกษา ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้แน่นอน โดยมุ่งหวังให้เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงโดยทันที และมีความสมบูรณ์ในตนเอง สนองความต้องการ การเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันหรือในอนาคตอันใกล้ของบุคคล และสังคม

5. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรมีลักษณะที่เป็นเนื้อหาตรงกับความต้องการของส่วนบุคคล ส่วนใหญ่แล้วมักเป็นหลักสูตรระยะสั้น เพื่อมุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้ทันทีทันใด และสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันที่ตนกำลังประสบอยู่ได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ทำให้ส่วนใหญ่แล้วผู้เรียนจะร่วมกับผู้สอนกำหนดหลักสูตรตามที่ตนสนใจ และเนื้อหาวิชาเน้นการลงมือปฏิบัติ

6. การเรียนการสอน และวิธีการเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และสนับสนุนแหล่งวิทยากร และภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้คุณสมบัติของผู้สอนจึงไม่จำกัดวุฒิ หากอาศัยบุคลากรที่มีความชำนาญด้านต่าง ๆ มาเป็นผู้สอน

ในลักษณะของวิทยากรผู้ให้ความรู้เฉพาะเรื่อง กิจกรรมการเรียนการสอนจะจัดในสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้เรียน และเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะยืดหยุ่น และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ สำหรับการเรียนการสอน และวิธีการจัดกลุ่มผู้เรียนก็จะจัดให้สนับสนุนบรรยากาศที่จะสามารถเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ได้ดี เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และไม่เน้นแบบแผนที่เคร่งครัดมากเกินไป

7. การลงทุน และค่าใช้จ่าย เป็นการลงทุนที่ประหยัด โดยใช้ทรัพยากรและบุคลากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีการกำหนดค่าใช้จ่ายในการเรียนการสอนไว้อย่างแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น

8. ระยะเวลา เวลาของการเรียน การสอนจะมีความยืดหยุ่นเป็นไปตามลักษณะของเรื่องที่จะศึกษา และลักษณะของกิจกรรมการศึกษา นอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น ซึ่งสามารถเรียนได้ในเวลาราชการนอกเวลา ตอนเย็น ตอนกลางคืน หรือช่วงใดช่วงหนึ่งก็ได้ตามความสะดวก และความเหมาะสมของผู้เรียน โดยไม่กำหนดเวลาไม่แน่นอน สามารถเรียนได้ตลอดชีวิต สำหรับระยะเวลาที่ใช้เรียนจะเป็นระยะเวลาช่วงสั้น โดยขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

9. สถานที่ ไม่มีสถานที่ หรือสถาบันอย่างเป็นทางการแน่นอนตายตัว โดยสามารถใช้สถานที่ที่เหมาะสมกับสภาพชุมชน ตามความสะดวกและโอกาสของผู้สอนและผู้เรียน เช่น บ้าน โรงเรียน ศาลาวัด ใต้ร่มไม้ เป็นต้น

10. ผลที่ได้รับ ผู้เรียนอาจจะได้รับใบประกาศ วุฒิบัตร หรือประกาศนียบัตร แต่อย่างไรก็ดี สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็ไม่ใช่ว่าจำเป็นหรือเป็นสิ่งที่สำคัญเท่ากับการได้รับ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

สุมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่นำปรัชญาหลายปรัชญาหลายปรัชญามาประยุกต์ผสมผสาน ซึ่งปรัชญาต่าง ๆ ที่นำมาเป็นหลักได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต พัฒนาการนิยม มนุษยนิยมคิดเป็น และปรัชญาทางพระพุทธศาสนา โดยหลักการจัดการศึกษานอกระบบยึดหลักการ ดังต่อไปนี้

1. ความครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาส และขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลและสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือก

6. มีความยืดหยุ่น และเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอนและเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย

7. จัดบริการให้ใกล้ชิดตัว เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น การใช้สื่อประเภทต่าง ๆ มีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

8. จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต

9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง

10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ ให้เครื่องมือในการแสวงหา ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน

12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชน และชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ

13. เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา

14. เปลี่ยนภาพของการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้ มาเป็นภาพของการร่วมรู้จากการดำเนินชีวิต และสภาพปัญหาจริง

ณัฐวุฒิ ทรัพย์ศรีชัย (2547) กล่าวว่าปรัชญาและแนวคิดในการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อทำให้ประชาชนได้มีความรู้พื้นฐาน พัฒนาเพิ่มพูนความรู้และรู้จักคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาได้ ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยปรับปรุงคุณภาพคนภายในสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความสุข และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมโลก

จากแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ได้กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นแนวคิดที่มีลักษณะยืดหยุ่น ไม่ตายตัวในทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมุ่งให้กลุ่มเป้าหมายสามารถคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตจริงได้

1.3 ประเภทการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ได้ให้ความหมายและแบ่งประเภทการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนออกเป็นหลายด้าน ดังต่อไปนี้

สุนทร สุนันท์ชัย (2540) ได้กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรจัดตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มไหนต้องการอะไร อย่างไร ควรจัดอย่างนั้น กรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องเป็นผู้จัดการศึกษาให้มากขึ้น โดยจัดสรรงบประมาณ หรือกองทุน

โดยกระจายให้เครือข่าย องค์กรเอกชน ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนให้ได้ งานการศึกษาในระบบโรงเรียนบางอย่างต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วม มิเช่นนั้นอาจเกิดความบกพร่องได้ โดยการศึกษาในระบบโรงเรียนในทศวรรษหน้า ควรประกอบด้วย

1. กิจกรรมสร้างทักษะทางการอ่าน และการเขียน สามารถอ่าน เขียน พิมพ์ คิดคำนวณได้ดี รวมทั้งการอ่านสัญลักษณ์จากคอมพิวเตอร์ การใช้อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

2. กิจกรรมเพื่อการมีทักษะการคิด

3. กิจกรรมเพื่อสร้างคุณสมบัติเฉพาะตัวประกอบด้วยความสามารถในการใช้ทรัพยากร การมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศ

Harbison (อ้างถึงใน อุดม เขยกิจวงศ์, 2541) ได้ให้คำนิยามของการศึกษาในระบบโรงเรียนว่าประกอบด้วยกิจกรรม 3 ประเภท ได้แก่

1. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ของผู้ใช้แรงงานหรือทำงานอยู่
2. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมบุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะเยาวชน สำหรับการเข้าทำงาน
3. กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะความรู้ และความเข้าใจที่อยู่นอกเหนือจากการงาน

Griffin (อ้างถึงใน อุดม เขยกิจวงศ์, 2541) ได้ให้ลักษณะกิจกรรมทางการศึกษาในระบบโรงเรียนว่า

1. เป็นโครงการหรือกิจกรรมทางด้านสังคม หรือการพัฒนา เช่น การควบคุมโรคมาลาเรีย หรือการศึกษาผู้ใหญ่

2. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และมีส่วนสนับสนุนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้ และสภาพแวดล้อม ซึ่งไม่ได้กำหนดไว้ในกิจกรรมศึกษาในระบบโรงเรียน

3. เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นเรื่องการเรียนรู้จากประสบการณ์อันจะนำไปสู่ความสามารถในการเป็นผู้นำ และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพฤติกรรมของบุคคลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรม

4. เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ทั้งเจ้าหน้าที่ และผู้เรียนที่มีภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ หรือเชื้อชาติอย่างหนึ่ง ได้รับโอกาสการเรียนรู้ในอีกสภาพแวดล้อมหนึ่ง

5. เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ในการเรียนรู้กิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่นอกหลักสูตร

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการเรียนรู้เพื่อคนทุกเพศทุกวัย ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน จึงต้องมีความหลากหลาย เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและเหมาะสม (สุมาลี สังข์ศรี, 2545) ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการศึกษาสายสามัญ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ความรู้ในการเขียนอ่าน การคำนวณเบื้องต้น การติดต่อสื่อสาร สังคมสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต หรือการศึกษาต่อ กิจกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่

1.1 การสอนอ่านเขียน ให้แก่ผู้ไม่รู้หนังสือ และผู้ลืมหนังสือ มีทั้งการสอนอ่านเขียนสำหรับประชาชนทั่วไป สำหรับชาวไทยภูเขา สำหรับประชาชนชาวไทยมุสลิม

1.2 การศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญระดับประถม มัธยมต้น และมัธยมปลาย ซึ่งเทียบเท่าการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับชั้นประถม มัธยมต้น และมัธยมปลาย ทุกระดับมีวิธีย่นให้เลือกได้ 3 วิธี คือ แบบชั้นเรียน แบบเรียนด้วยตนเอง และแบบทางไกล

2. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทการให้ความรู้และทักษะอาชีพ เป็นการให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เพื่อจะนำความรู้มาปรับปรุงอาชีพที่ประกอบอยู่หรือสร้างอาชีพใหม่เพื่อเพิ่มพูนรายได้ วิชาชีพที่เปิดสอนมีมากมายหลายสาขาทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม คหกรรม ศิลปกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมวิทยุ-โทรทัศน์ ช่างแอร์ พิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ ช่างยนต์ ตัดเย็บเสื้อผ้า อาหาร ขนม การเลี้ยงปลา การทำนาถุ้ง การทำเครื่องจักรสาน ฯลฯ การฝึกอบรมวิชาชีพนี้จัดโดยหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน สมาคม มูลนิธิ เช่น สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมอาชีวศึกษา วิทยาลัยสารพัดช่าง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม โรงเรียนฝึกอาชีพของเอกชน ฯลฯ โดยตัวอย่างของกิจกรรมฝึกอาชีพ ดังนี้

2.2 การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจ ประชาชนที่มีความสนใจวิชาชีพเดียวกัน สามารถรวมตัวกันให้ได้ 15 คน แล้วแจ้งให้เจ้าหน้าที่ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนทราบเพื่อจะได้ติดต่อประสานหาวิทยากรมาฝึกอบรมให้ การอบรมในลักษณะนี้จะใช้เวลาไม่เกิน 30 ชั่วโมง

2.3 การฝึกอาชีพหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ป.อ.) เป็นการให้โอกาสแก่เยาวชนที่จบ ป.6 แล้วไม่ได้ศึกษาต่อ ได้ศึกษาสายสามัญควบคู่ไปกับการฝึกอาชีพในท้องถิ่นใช้เวลาเรียน 3 ปี ได้ประกาศนียบัตรเทียบเท่ามัธยมศึกษาตอนต้น

2.4 การฝึกวิชาชีพหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จัดสำหรับผู้จบ ม.3 แล้วไม่มีโอกาสศึกษาต่อ ให้ศึกษาทั้งวิชาสามัญและฝึกอาชีพ หรืออาจนำอาชีพที่ประกอบอยู่มาเทียบโอนได้ใช้เวลาเรียน 3 ปี จบแล้วได้วุฒิปวช.

3. การศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทให้ความรู้ทั่วไปและข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน เป็นการให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ ความรู้ด้าน สุขภาพ กฎหมาย ศาสนา สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ การศึกษาในลักษณะนี้ ปัจจุบัน เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัย กิจกรรมในกลุ่มนี้ ได้แก่

- 3.1 การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้
- 3.2 การให้ความรู้ ข่าวสาร ผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์โทรทัศน์ ฯลฯ
- 3.3 การจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน
- 3.4 ห้องสมุดประชาชน
- 3.5 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
- 3.6 ศูนย์วิทยาศาสตร์
- 3.7 พิพิธภัณฑ์
- 3.8 ศูนย์กีฬาันทนาการ
- 3.9 สวนสมุนไพร
- 3.10 การจัดตั้งแหล่งความรู้ในลักษณะต่าง ๆ

กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการเรียนรู้สำหรับบุคคลทุกเพศทุกวัย เป็นกิจกรรมที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายในการจัดกิจกรรม เน้นการพัฒนาผู้เรียน ในทุก ๆ ด้าน และมีเป้าหมายให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตได้อย่าง ทันทีทันที่

1.4 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีหลักการและเหตุผลดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2539)

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการ จัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มี ข้อจำกัดด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ และความห่างไกล ฯลฯ ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน

2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องใช้วิธีการ ต่างๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในชนบท อันห่างไกล

ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยหน่วยงานที่จัดควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลาสามารถศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงชีวิต

4. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะไม่เคร่งครัดในระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆเหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เกณฑ์ด้านอายุ พื้นฐานความรู้ เป็นต้น

5. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแต่ละกิจกรรมควรจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมก็ควรจัดให้แตกต่างกันไป

6. มีความสัมพันธ์กับสภาพของท้องถิ่น เนื้อหาของกิจกรรมและหลักสูตรของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรยืดหยุ่นและหลากหลาย คือนอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภทหลายสาขาแล้วเนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรจะต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น

7. มีความหลากหลายในรูปแบบ รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นควรจะมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามสะดวก เช่น อาจจะมีรูปแบบที่มีผู้สอนและผู้เรียนเต็มเวลา รูปแบบที่สอนบางเวลา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงาน บางแบบอาจจะเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปหรือเรียนจากสื่อการสอน

8. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วยบุคคลที่มีความแตกต่างในด้านต่างๆ ทั้งเพศ วัย อายุ อาชีพ ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้นผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ และพยายามหาวิธีการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้อิสระผู้เรียนให้เรียนตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก

9. ผู้สอนหรือผู้ที่มาให้ความรู้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นครูหรือ อาจารย์จากสถาบันการศึกษาโดยอาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่างๆ จากสถานประกอบการ บุคคลในท้องถิ่น พระ หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

10. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรที่จะพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ปัญหา รู้จักหาวิธีการแก้ปัญหา มาทดลองแก้ปัญหา และถ้าวิธีการดังกล่าวแก้ปัญหาไม่ได้ก็จะกลับมาตั้งต้นหาวิธีการแก้ปัญหาอื่น ๆ มาทดลองจนกระทั่งแก้ปัญหาได้ลุล่วง

11. นำผลจากการศึกษาไปปรับใช้ได้ปัจจุบัน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปรับใช้ในทันทีทันใด เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เป็นผู้ประกอบอาชีพและมีภาระต่อการทำงาน พวกเขาจะไม่มีเวลาเพื่อสะสมความรู้เข้าไว้หลายๆปี จึงจะนำไปใช้เหมือนนักเรียนในโรงเรียน เขาต้องการที่จะเรียนเพื่อนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงาน หรือปรับใช้ในชีวิตประจำวันในทันทีทันใด

12. ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายในเรื่องเวลาและสถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นผู้มีภาระรับผิดชอบต่อการทำงาน ต่อครอบครัวแล้ว เพราะฉะนั้นเวลาที่มาเรียนก็ย่อมจะหาได้ยาก เพราะฉะนั้นการเรียนการสอนจะจัดตามสถานที่ต่างๆตามความสะดวกของผู้เรียน เช่น ที่บ้านผู้เรียน วัด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และที่อื่นๆอีกทั้งเวลาเรียน ควรจะต้องให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมาย

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ต้องยึดแนวทางให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ โดยมุ่งตอบสนองความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคน รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลได้มีโอกาส และได้มีส่วนร่วมในการเพิ่มระดับความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่องด้วยการชี้นำตนเอง ภายใต้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีลักษณะสำคัญ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีโปรแกรมการศึกษาที่จัดให้มุ่งสนองตอบความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคล เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสพัฒนา เพิ่มพูน ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง

นักการศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้ (ทองอยู่ แก้วไทรฮะ, 2544)

1. ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีการกำหนดอายุเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญไม่มีการบังคับ ผู้เรียนทุกเพศทุกวัยและทุกวุฒิสามารถสมัครเรียนตามความต้องการและความสนใจของตนเองที่มีต่อวิชานั้นๆ

2. ผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร

3. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและเนื้อหาของการศึกษานอกระบบโรงเรียนยืดหยุ่นได้มาก สามารถปรับตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

4. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะแตกต่างกัน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ

5. การเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม บางครั้งจะจัดการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน แต่บางครั้งไม่เป็นชั้นเรียน แต่จัดในรูปกลุ่ม พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาทางไกล ฯลฯ

6. สถานที่ จัดให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะกระจาย เปลี่ยนแปลงและโยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยความสะดวก และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น อาจะจัดที่ศาลาวัด ชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สนามกีฬาได้ร่มไม้ เป็นต้น

7. ระยะเวลา ขึ้นอยู่กับชนิด และลักษณะของวิชา รวมทั้งความสนใจของผู้เรียน

8. หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบ หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาต่างๆ

9. การรับรองความสามารถและคุณวุฒิ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมักจะมีการประเมินผลในระยะสั้นๆ วุฒิบัตรหรือประกาศนียบัตรที่ได้ไม่ถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากนัก เพราะมิได้มีการกำหนดว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในมาตรฐานระดับใดของมาตรฐานการเรียนภาคปกติ (ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนตามหลักสูตรในโรงเรียนทุกประการ)

10. ความยืดหยุ่นของการจัด โครงการต่างๆของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีการสอน การประเมินผล ฯลฯ จึงมีความยืดหยุ่นได้มาก

2. ประเภทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักการศึกษาได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) ได้กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยพบว่ามีขอบข่ายครอบคลุมเนื้อหาต่างๆ 6 ประเภท ดังนี้

1. สามัญศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษายกเว้นระบบโรงเรียน ตั้งแต่ชั้นอ่านออกเขียนได้ จนถึงระดับอุดมศึกษา โดยผู้เรียนได้รับคุณวุฒิตามระดับที่ศึกษา

2. การฝึกอาชีพ ได้แก่ การฝึกทักษะอาชีพตามต้องการของผู้เรียนในสาขาต่างๆ

3. การศึกษาด้านสุขภาพ สวัสดิภาพ และชีวิตในครอบครัว ได้แก่ การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โภชนาการ สวัสดิศึกษา การจัดสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

4. การศึกษาด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การปกครองประเทศ การปกครองท้องถิ่น การออกเสียงเลือกตั้ง กิจการสาธารณะ การเสียภาษีอากร สิทธิหน้าที่ของประชาชน

5. การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ การศึกษาเสรี การดนตรี ศิลปะ นันทนาการ ศาสนา ฯลฯ

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน ได้แก่ การศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดความสามารถในการมีส่วนร่วมในชุมชน

รัตนา พุ่มไพศาล (2530) ได้แบ่งประเภทของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยพิจารณาจากจุดประสงค์และเนื้อหาของกิจกรรม ออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. การศึกษาด้านสามัญ หรือความรู้พื้นฐาน (General or Basic Education) ได้แก่ ความรู้ด้านหนังสือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การศึกษาก่อนประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ และมหาวิทยาลัยเปิด

2. การศึกษาด้านอาชีพ (Occupational Education) มุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชน (Community Improvement Education) ได้แก่ การให้การศึกษากับกิจการของท้องถิ่น และสถาบันชาติ ตลอดจนกระบวนการต่างๆ ในสังคม เช่น การปกครองในภูมิภาค การปกครองชาติ การร่วมมือสหกรณ์โครงการของชุมชนต่างๆ และกิจกรรมอื่นๆที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน

4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family Improvement Education) ได้แก่ การปลูกฝังความรู้ ทักษะ ทศนคติที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพของชีวิตของบุคคลในครอบครัว เช่น ความรู้ ความสามารถในเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นต้น

5. การศึกษาประเภทที่มุ่งเสริมสร้างความสมบูรณ์แห่งชาติ เช่น การดนตรี ศิลปะ สันทนาการ การศึกษาปรัชญาศาสนา เป็นต้น

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างถึงใน อาชัญญา รัตนอุบล, 2542) ได้แบ่งประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 5 ประเภท โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายประชากร ดังนี้

1. การศึกษาแม่และเด็ก หรือการศึกษาครอบครัว (Mother and Child Education or Family Education) เป็นกิจกรรมมุ่งเน้นแม่และเด็ก

2. กิจกรรมองค์กรเยาวชน (Youth Organization Activity) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนอันเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศ

3. การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป เพื่อให้มีโอกาสเสริมความรู้ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และสามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

4. การศึกษาชุมชน (Community Education) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนเพื่อเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆด้าน

5. การศึกษาพิเศษ (Special Education Program and Continuing Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กลุ่มชุมชนในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันในสังคม เช่น กลุ่มชนในพื้นที่ห่างไกล Coombs (1974) ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดให้ประชาชนในชนบท อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนี้ยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น เรื่องสุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงเด็กอ่อน การซ่อมแซมบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ให้ความรู้เรื่องสหกรณ์ การจัดทำโครงการของชุมชน

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ และทักษะ โดยเป็นกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนมี อาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

จากความหมาย ปรัชญา แนวคิด หลักการ และประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำเสนอข้างต้น จะเห็นถึงลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีความแตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนให้มากที่สุด ดังนั้นการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องมีความยืดหยุ่น และปรับให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพสูงสุด

1.5 เทคนิควิธีการสอนที่ใช้ในการศึกษานอกระบบโรงเรียน

เทคนิควิธีการสอนที่ใช้ในการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีด้วยกันหลายเทคนิค ซึ่งแต่ละวิธีการจะมีความเหมาะสม จุดเด่นและจุดด้อยที่แตกต่างกันไป เช่น

การจัดการเรียนรู้แบบสาธิต (ทิตนา แชมมณี, 2545) คือ กระบวนการที่ผู้สอน หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งใช้ในการช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ โดยการแสดงหรือกระทำให้ดูเป็นตัวอย่างพร้อม ๆ กับการบอก อธิบาย ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้จากการสังเกต กระบวนการขั้นตอนการสาธิตนั้น ๆ แล้วให้ผู้เรียนซักถาม อภิปราย และสรุปการเรียนรู้ที่ได้จากการสาธิต การจัดการเรียนรู้แบบนี้จึงเหมาะสมสำหรับการสอนที่ต้องการให้ผู้เรียนเห็นขั้นตอนของการปฏิบัติ เช่น วิชาพลศึกษา นาฏศิลป์ ศิลปศึกษา เป็นต้น

การจัดการเรียนรู้แบบสถานการณ์จำลอง (ทิตนา แชมมณี, 2545) คือกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนให้ผู้เรียนเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่สร้างขึ้นมา ซึ่งสถานการณ์นั้นจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับสภาพความจริงมากที่สุดทั้งสภาพแวดล้อมและปฏิสัมพันธ์โดยมีการกำหนดบทบาท ข้อมูลและกติกาไว้เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการคิดแก้ปัญหาและตัดสินใจจากสถานการณ์ที่เขากำลังเผชิญอยู่ ซึ่งผู้เรียนจะต้องใช้ข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับประกอบกับวิจารณญาณของตนเองให้ปฏิบัติหน้าที่ตามสถานการณ์นั้นให้ดีที่สุด ซึ่งการเรียนรู้แบบสร้างสถานการณ์จำลองนี้จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการถ่ายโยงการเรียนรู้ได้ดีและสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตจริงได้

การจัดการเรียนรู้โดยใช้เกม (ทิตนา แชมมณี, 2545) คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนให้ผู้เรียนเล่นเกมที่มีกฎเกณฑ์กติกา เงื่อนไข หรือข้อตกลงร่วมกันที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ทำให้เกิดความสนุกสนาน ร่าเริง เป็นการออกกำลังกาย เพื่อพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น โดยมีการนำเสนอหา ข้อมูลของเกม พฤติกรรมการเล่น วิธีการเล่นและผลการเล่นเกมมาใช้ในการอภิปรายเพื่อสรุปผลการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นกระบวนการ (ทิตนา แชมมณี, 2545) คือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้เรียน“วิธีการเรียนรู้” อย่างเป็นขั้นตอน หรือเป็นกระบวนการ โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้คิด ผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ผู้สอนเป็นผู้กำกับควบคุมให้ผู้เรียนมีการปฏิบัติ ฝึกฝนจนเกิดทักษะ สามารถปฏิบัติตามขั้นตอนได้และรับรู้ขั้นตอนทั้งหมด จนสามารถนำไปใช้ได้อย่างอัตโนมัติและนำไปใช้ได้จริงในสถานการณ์ต่าง ๆ

การจัดการเรียนรู้แบบบรรยาย (Press, 1992) คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนโดยการพูดบอกเล่า อธิบายเนื้อหาเรื่องราวที่ผู้สอนได้เตรียมการศึกษาค้นคว้ามาเป็นอย่างดีผู้เรียนเป็นฝ่ายรับฟัง อาจจะมีการจดบันทึกสาระสำคัญในขณะที่ฟังบรรยาย หรืออาจมีโอกาสดูถามแสดงความความคิดเห็นได้บ้างถ้าผู้สอนเปิดโอกาส วิธีนี้เหมาะสำหรับผู้ฟัง

จำนวนมาก และผู้บรรยายซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ต้องการนำเสนอเนื้อหาสาระจำนวนมากในลักษณะคมชัด ลึก โดยใช้เวลาไม่มากนักจึงเป็นการเรียนรู้ที่ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย

การจัดการเรียนรู้แบบอภิปราย (Press, 1992) คือกระบวนการที่ผู้สอนมุ่งให้ผู้เรียนมีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือระดมความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องหรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับบทเรียนหรือที่กลุ่มมีความสนใจร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาคำตอบแนวทางหรือแก้ปัญหาร่วมกัน การจัดการเรียนรู้แบบนี้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและชื่นชมผลงานร่วมกัน

การจัดการเรียนรู้โดยใช้การอภิปรายกลุ่มย่อย (Press, 1992) คือ กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อยประมาณ 4 – 8 คน ให้ผู้เรียนในกลุ่มมีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น ประสบการณ์ในประเด็นหรือปัญหาที่กำหนด และสรุปผลการอภิปรายออกมาเป็นข้อสรุปของกลุ่ม

การจัดการเรียนรู้แบบแสดงบทบาทสมมติ (Press, 1992) คือ กระบวนการที่ผู้สอนกำหนดหัวข้อเรื่องปัญหาหรือสร้างสถานการณ์ขึ้นมาให้คล้ายกับสภาพความเป็นจริง แล้วให้ผู้เรียนสวมบทบาท หรือแสดงบทบาทนั้นตามความรู้สึกนึกคิดและประสบการณ์ของผู้เรียนที่คิดว่าควรจะเป็น ภายหลังจากการแสดงบทบาทสมมติจะต้องมีการอภิปรายเกี่ยวกับการแสดงออกทั้งด้านความรู้และพฤติกรรมของผู้แสดงเพื่อการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์

ระดมสมอง / ระดมความคิด (Press, 1992) คือ ผู้นำเสนอปัญหาให้แก่สมาชิกในกลุ่ม ซึ่งจะเป็นคนเสนอแนวทางการแก้ปัญหา อาจมีการจัดบันทึกคำแนะนำไว้โดยไม่วิพากษ์วิจารณ์คำแนะนำเหล่านั้น เป้าหมายเพื่อให้มั่นใจว่าจะได้แนวทางการแก้ปัญหา

กรณีศึกษา (Press, 1992) คือ นำข้อมูลที่ใกล้เคียงกับสถานการณ์ในชีวิตจริงมาเสนอต่อสมาชิกกลุ่ม ให้วิเคราะห์ปัญหาในแง่มุมต่างๆ และเสนอวิธีแก้ปัญหา เป้าหมายเพื่อวิเคราะห์และแก้ปัญหา

การตอบสนองเวียนกัน (Press, 1992) คือ ผู้นำตั้งคำถามกับสมาชิกที่นั่งเป็นวงกลม เวียนวันแสดงความคิดเห็นตามลำดับ โดยไม่อนุญาตให้พูดแทรก หากไม่ถึงคิวของตน เป้าหมายเพื่อให้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาต่อหน้าคนทั้งกลุ่ม จะได้มีโอกาสพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่น

ในการจัดการเรียนการสอนเทคนิคที่เราใช้เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ดังนั้นเราจึงต้องนำเทคนิคแบบต่างๆ มาผสมผสานกันเพื่อช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เทคนิคการสอนแต่ละชนิดมีจุดเด่นและจุดด้อยที่แตกต่างกันออกไป เมื่อเราจะนำเทคนิคใดๆ มาใช้ เราต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของเทคนิคแต่ละชนิดว่า เหมาะสมกับกลุ่ม

ผู้เรียน เหมาะสมกับเรื่องที่จะสอน และเหมาะกับผู้สอนหรือไม่ เพราะถ้าเทคนิคที่นำมาใช้หากไม่มีความเหมาะสมก็จะไม่สามารถส่งเสริมการสอนให้เกิดประสิทธิภาพได้

ตอนที่ 2 แนวคิดเรื่องความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

2.1 ทฤษฎีการควบคุม (Control Theory)

คนเราส่วนใหญ่ตระหนักดีว่าปัญหาที่ใหญ่ที่สุดของเราเกิดขึ้นเมื่อเราพยายามที่จะควบคุมตัวเองหรือผู้อื่น Glasser (1984) กล่าวถึง ระบบการควบคุมโดยอธิบายถึงพฤติกรรมทั้งหมดของคนเราว่าเกิดจากความต้องการต่าง ๆ ภายในตัวเราเอง เช่น เมื่อเห็นไฟแดง แล้วเราหยุดไม่ใช่เพราะสิ่งเร้าคือไฟแดงทำให้เราหยุด ตามทฤษฎีการควบคุมเราหยุดเพราะการหยุดเป็นการตอบสนองของความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ของเรา เราเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตัวอย่างใดในระบบการควบคุมและเรียนรู้ที่จะนำมารวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตเพื่อที่จะควบคุมชีวิตของพวกเขาได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่บุคคลเลือกที่จะเจ็บปวดและไร้ความสามารถเพราะว่ามันเป็นความพยายามที่ดีที่สุดของเขาที่จะควบคุมตัวเองหรือควบคุมผู้อื่นที่อยู่รอบตัวเขา

จากหนังสือ Take Effective Control of Your Life (Glasser, 1993 อ้างถึงใน นันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์) Glasser อธิบายว่าคนเราเลือกเอาความทุกข์เป็นวิถีในการดำเนินชีวิตเพราะว่ามันจะเป็นข้อแก้ตัวจากการพยายามทำสิ่งที่ยากและอาจจะได้รับความช่วยเหลือ หรือความสงสารจากผู้อื่น อาการเจ็บป่วยทางจิตที่ส่งผลถึงการแสดงออกของอาการทางกาย เช่น อาการปวดศีรษะ ก็เป็นประเภทหนึ่งของการควบคุมภายในที่จะช่วยให้บุคคลนั้นหลีกเลี่ยงจากความเป็นจริง เขาจะได้รับประโยชน์ เพราะเวลานี้คือช่วงเวลาเดียวเท่านั้นที่เขาจะสามารถได้นอนพักผ่อน การติดยาเสพติดและดื่มสุราก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่คนเราพยายามควบคุมเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญความจริง นักจิตวิทยาการปรึกษาตามความคิดพิจารณาความเป็นจริงเชื่อว่า ผู้รับการปรึกษาเป็นเจ้าของความคิด พฤติกรรมและความรู้สึก และต้องรับผิดชอบกับสิ่งเหล่านั้นถ้าพวกเขาสามารถควบคุมสิ่งที่ทำให้รู้สึกไม่พึงพอใจลงได้ (เช่น การติดยาเสพติด อาการปวดศีรษะ การลักขโมย ความขัดแย้งกับผู้อื่น) เขาก็จะสามารถมีการควบคุมทางด้านบวกมากขึ้น

Glasser ได้พูดถึง "ความรู้สึกเชิงบวก" ว่าโลกให้โอกาสเราในการเลือกมีความรู้สึกเชิงลบหรือมีความรู้สึกเชิงบวก เราสามารถเลือกที่จะปวดศีรษะหรือเลือกที่จะสนุกสนาน การเลือกนี้อยู่ในการควบคุมของพวกเขา นอกจากนี้ Glasser (1984) ยังได้ทิ้งระลึกไว้ด้วยว่า การควบคุมไม่ใช่

ความต้องการ แต่มันเป็นทางที่พวกเราต้องกระทำเพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของพวกเขา และมักจะมีการควบคุมในสิ่งที่เราทำเสมอ

ความรู้สึกที่ดี เช่น ความสนุกสนาน ความเบิกบานใจ จะเป็นส่วนหนึ่งของพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของตนได้ Glasser จึงเชื่อว่าเรามีการควบคุมชีวิตของเราเองเมื่อเรามีความรู้สึกที่ดี

ทฤษฎีการควบคุมไม่เพียงแต่ทำให้เรามีความสามารถที่จะตระหนักว่า เราเลือกพฤติกรรมของเราเองและบางทีสิ่งที่เราเลือกอาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดี แต่ยังชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เราอาจต้องการใครบางคนเพื่อการเปลี่ยนแปลง และสิ่งทั้งหมดที่เราสามารถทำได้คือ ความพยายามที่จะเพิ่มการควบคุมชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้น นอกจากนี้เรายังต้องตระหนักด้วยว่า เราสามารถที่จะควบคุมชีวิตของพวกเขาให้ดีขึ้น นอกจากนี้เรายังต้องตระหนักด้วยว่า เราสามารถที่จะควบคุมชีวิตของตัวเองได้เท่านั้น ไม่สามารถไปควบคุมชีวิตของคนอื่นได้เลย

การควบคุมตนเอง (Cormier, 1979) คือ กระบวนการที่บุคคลใช้วิธีหนึ่งวิธีการใดหรือหลายวิธีรวมกันเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ไปสู่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยที่บุคคลนั้นเป็นผู้กำหนดพฤติกรรม เป้าหมาย กระบวนการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย และควบคุมตัวแปรทั้งภายในและภายนอกของบุคคลอันจะมีผลต่อพฤติกรรมที่พึงประสงค์นั้นด้วยตนเอง ส่วนผู้บำบัดเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาเท่านั้น

การควบคุมตนเองจึงจัดได้ว่าเป็นกระบวนการหนึ่งของการปรับพฤติกรรม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ ซึ่งตามทฤษฎีการเรียนรู้นี้เชื่อว่าพฤติกรรมเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมสามารถเขียนได้ในรูปของสมการ $B = f(x)$ โดยที่ B คือพฤติกรรม f คือ ฟังก์ชัน X คือ สิ่งแวดล้อม ซึ่งก็หมายความว่า เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป พฤติกรรมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และผู้ที่เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนี้ก็คือ ตัวแปรภายนอก อาจจะเป็นนักจิตวิทยา พ่อแม่ หรือครู อย่างไรก็ตามมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ที่ผู้เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนี้คือ เจ้าของพฤติกรรมเอง ถ้าเป็นในกรณีนี้สมการก็จะเปลี่ยนเป็น

$X = f(B)$ นั่นคือ สิ่งแวดล้อมเป็นผลมาจากพฤติกรรมของบุคคล เพราะฉะนั้นสมการหลังนี้จึงเป็นสมการของการควบคุมตนเอง จากความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าพฤติกรรมของบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่างมีอิทธิพลต่อกัน โดยที่สิ่งแวดล้อมสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมของบุคคลก็สามารถเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน

ซึ่งก็หมายความว่าบุคคลสามารถควบคุมสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สิ่งแวดล้อมนั้นมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมที่ตนต้องการได้ ในแง่ของการควบคุมตนเองที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมนี้ Brigham (1978) ก็ได้กล่าวสนับสนุนไว้ว่า

1. เป็นความสามารถของบุคคลที่จะควบคุมพฤติกรรมของตนโดยการเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมของตน
2. บุคคลยิ่งเรียนรู้ที่จะควบคุมพฤติกรรมของตนเองมากเท่าไร เขาก็ยังมีอิทธิพลต่อชีวิตของตนเองมากขึ้นเท่านั้น

ในแง่ของทฤษฎีการเรียนรู้เงื่อนไขผลกรรม (Operant Conditioning) ของ Skinner (1953) ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมว่าประกอบด้วยสิ่งเร้า (Stimulus) และผลกรรม (Consequence) ตามทฤษฎีนี้จะเน้นผลกรรมของพฤติกรรมเป็นสำคัญ นั่นคือ เมื่อมีสิ่งเร้ามากระตุ้นอินทรีย์ (Organism) ให้เกิดการตอบสนอง (Response) หรือพฤติกรรม (Behavior) และจะมีผลกรรมตามมา ผลกรรมที่ทำให้อินทรีย์เกิดความพึงพอใจ ก็จะทำให้ความถี่ของพฤติกรรมลดลง การให้ผลกรรมเช่นนี้เรียกว่าการลงโทษ (Punishment)

ดังนั้น จะเห็นว่า Skinner เน้นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและผลกรรม นั่นคือความถี่ของพฤติกรรมจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงขึ้นกับผลกรรมโดยที่ความถี่ของพฤติกรรมจะเพิ่มขึ้นด้วยการเสริมแรงและลดลงด้วยการลงโทษ (Watson, 1972)

การเสริมแรงตามทฤษฎีนี้คือ การที่ทำให้พฤติกรรมหนึ่งของอินทรีย์เพิ่มขึ้นอันเป็นผลเนื่องมาจากการได้รับผลกรรม (Consequence) ที่พึงพอใจหลังจากการแสดงพฤติกรรมนั้น หรือเป็นผลมาจากความสำเร็จในการหลีกเลี่ยง (Avoidance) หรือการหลบหนี (Escape) จากสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจ (Aversive Stimulus) ซึ่งผลกรรมที่พึงพอใจนั้นเรียกว่า ตัวเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcer) ส่วนสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจนั้นเรียกว่าตัวเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcer) และตัวเสริมแรงทางบวกนั้นอาจเป็นอาหารและสิ่งที่เสพได้แรงเสริมทางสังคมหลักของฟรีแม็ค เบียร์รธกรหรือการให้ข้อมูลย้อนกลับก็ได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การควบคุมตนเองตามแนวคิดของ Skinner ก็คือ ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมตนเองเพื่อให้ได้รับผลกรรมตามที่ตนต้องการ โดยที่พฤติกรรมแต่ละอย่างจะให้ผลกรรมที่แตกต่างกันในเวลาที่ต่างกัน พฤติกรรมบางอย่างให้ผลกรรมทางบวกในปัจจุบัน แต่จะให้ผลกรรมทางลบในอนาคต เช่น การดื่มสุรา การสูบบุหรี่ และพฤติกรรมบางอย่างให้ผล

กรรมทางลบในปัจจุบัน แต่จะให้ผลกรรมทางบวกในอนาคต เช่น การทนเจ็บจากการถอนฟันหรือ การแสดงเป็นผู้กล้าหาญ ดังนั้นการควบคุมตนเองอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งก็คือ การหลีกเลี่ยงการกระทำที่ให้ผลกรรมทางลบในปัจจุบันแต่ให้ผลกรรมทางลบในอนาคต (Skinner,1953)

จากแนวคิดที่เกี่ยวกับการควบคุมตนเองของ Skinner ที่กล่าวมาแล้ว Kanfer (1977) ก็ได้กล่าวตรงกันว่า การควบคุมตนเองก็คือ การควบคุมการตอบสนองหรือการกระทำที่มีผลกรรมขัดแย้งกันระหว่างปัจจุบันและอนาคต และบุคคลที่สามารถควบคุมตนเองได้ก็คือ บุคคลที่เลือกกระทำพฤติกรรมที่ให้ผลทางลบในปัจจุบันเพื่อที่จะได้ผลกรรมทางบวกในอนาคต เพียงแต่ Kanfer ว่า ตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมคือ ความรู้ความเข้าใจซึ่งเป็นตัวแปรภายในของบุคคล พฤติกรรมทุกพฤติกรรมจะประกอบด้วยตัวแปรภายในและตัวแปรภายนอกในอัตราส่วนที่แตกต่างกันไป และสำหรับในพฤติกรรมการควบคุมตนเองนั้น ตัวแปรภายในของบุคคลจะเด่นกว่า (Kanfer ,1970) แนวคิดของ Kanfer สอดคล้องกับ Bandura (1978) โดยที่ Bandura เชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ความรู้ ความเข้าใจ (Cognition) พฤติกรรม (Behavior) และสิ่งแวดล้อมภายนอก (External Environment) โดยมีสาเหตุขึ้นจากองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว องค์ประกอบทั้ง 3 นี้จะมีผลกระทบซึ่งกันและกัน และสามารถอธิบายได้ในรูปของเหตุและผล พฤติกรรมจะเกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลได้ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมภายหลังที่ได้ประเมินถึงผลกรรมที่ได้รับจากการตอบสนองนั้นตัวอย่างเช่น กรณีของจอห์นซึ่งไม่รับประทานขนมหวาน เพราะเขาคิดว่าการรับประทานขนมหวานทำให้หัวใจวาย หรืออาจเป็นเพราะภรรยาเขามักพูดเสมอว่า เขาอ้วน รูปร่างไม่ดี เหมือนเมื่อตอนแต่งงานใหม่ ๆ จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าพฤติกรรมการไม่รับประทานขนมหวานของจอห์นมาจากการประเมินถึงผลกรรมที่เกิดขึ้น แล้วว่าได้รับผลกรรมทางลบในอนาคต เขาจึงไม่ทำพฤติกรรมเช่นนั้น การเรียนรู้ตามแนวคิดนี้ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงเท่านั้น เราสามารถเรียนรู้ได้จากการสังเกตตัวแบบ โดยเฉพาะถ้าตัวแบบได้แสดงถึงวิธีการกำหนดพฤติกรรมเป้าหมาย ตลอดจนวิธีการเลือกตัวเสริมแรงที่เหมาะสม ก็จะช่วยให้การฝึกการควบคุมตนเองพัฒนาได้เร็วขึ้น (Bandura,1964)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมตนเองของ Kanfer (1970) และ Bandura (1978) จะเห็นว่า การควบคุมตนเองมิได้เกิดขึ้นเนื่องจากผลกรรมในสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นผลจากการประเมินถึงคุณค่าของพฤติกรรมและทำให้เกิดการตั้งมาตรฐานให้ตนเองและนำไปสู่การควบคุมตนเองในที่สุด

การควบคุมตนเองถึงแม้จะแตกต่างกันในแง่ของแนวคิดดังกล่าว แต่ทุกแนวคิดก็ยังคงประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญเด่น ๆ คล้ายคลึงกันดังนี้

ลักษณะที่สำคัญประการแรกของการควบคุมตนเองคือ จะต้องมียุติกรรมที่เป็นตัวเลือก 2 ยุติกรรมหรือมากกว่า และผลกรรมของแต่ละยุติกรรมจะขัดแย้งกัน เช่น ยุติกรรมการสูบบุหรี่ บุคคลที่จะตั้งใจจะเลิกสูบบุหรี่จะมีทางเลือกอยู่ 2 ทางคือ สูบหรือไม่สูบบุหรี่และผลกรรมของการสูบบุหรี่และไม่สูบบุหรี่จะขัดแย้งกันคือ ถ้าสูบบุหรี่จะได้ผลกรรมทางบวกในปัจจุบัน แต่จะได้ผลกรรมทางลบในอนาคต ถ้าไม่สูบบุหรี่จะได้ผลกรรมทางลบในปัจจุบัน แต่จะได้ผลกรรมทางบวกในอนาคต (Thoresen, 1974) และจากความแตกต่างของผลกรรมในแต่ละยุติกรรมนี้เอง Rachlin (Rachlin, 1978 อ้างถึงในนันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์) ก็ได้อธิบายการควบคุมตนเอง ว่าเป็นการตัดสินใจเลือกยุติกรรม 2 อย่างที่ให้ผลกรรมแตกต่างกันในระยะเวลาที่แตกต่างกันโดยที่ผลกรรมทั้งสองจะมีลักษณะดังนี้

1. ให้คุณค่าในระดับที่แตกต่างกัน

2. ผลกรรมที่ให้คุณค่าน้อยกว่าจะให้คุณค่าในอนาคต ส่วนผลกรรมที่ให้คุณค่าน้อยกว่าจะให้คุณค่าในปัจจุบัน

ตามแนวคิดของ Rachlin (1978) บุคคลที่ควบคุมตนเองได้ คือ บุคคลที่สามารถเปลี่ยนผลกรรมที่มีคุณค่าน้อยในปัจจุบันไปเป็นผลกรรมที่มีคุณค่ามากกว่าในอนาคต นั่นคือความสามารถในการยืดเวลาที่จะได้รับผลกรรมออกไปนั่นเอง

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าความแตกต่างระหว่างผลกรรมที่ได้รับในปัจจุบันและผลกรรมที่ได้รับในอนาคตเป็นตัวแปรสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการควบคุมตนเอง Brigham (1982) ได้แบ่งสภาพการณ์ของการควบคุมตนเองซึ่งอยู่ในรูปของความแตกต่างของผลกรรมในปัจจุบันและอนาคตออกเป็น 4 แบบดังตารางดังนี้

ตารางที่ 4 สภาพการณ์ของการควบคุมตนเองซึ่งอยู่ในรูปของความแตกต่างของผลกรรม

ในปัจจุบันและอนาคต (Brigham, 1982)

พฤติกรรม	ผลกรรมในปัจจุบัน	ผลกรรมในอนาคต
1. สูบบุหรี่	แรงเสริมเล็กน้อย	โทษมาก
ไม่สูบบุหรี่	ไม่มีแรงเสริม	ไม่มีโทษ
2. ใช้เงินฟุ่มเฟือย	แรงเสริมเล็กน้อย	ไม่มีแรงเสริม
ไม่ใช้เงินฟุ่มเฟือย	ไม่มีแรงเสริม	แรงเสริมมาก
3. ไปหาหมอฟัน	โทษเล็กน้อย	ไม่มีโทษ
ไม่ไปหาหมอฟัน	ไม่มีโทษ	โทษมาก
4. รู้จักเพื่อนใหม่	โทษเล็กน้อย	แรงเสริมมาก
ไม่สนใจเพื่อนใหม่	ไม่มีโทษ	ไม่มีแรงเสริม

จากตารางนี้ Brigham (1982) ได้สรุปว่าปัญหาในการควบคุมตนเองเกิดขึ้นได้ใน 2 ลักษณะ คือ การเกิดพฤติกรรมทำให้เกิดปัญหา เช่น การสูบบุหรี่ การใช้เงินฟุ่มเฟือย และการไม่เกิดพฤติกรรม ทำให้เกิดปัญหา เช่น การไปหาหมอฟัน การทำความรู้จักกับเพื่อนใหม่ และอีกประการหนึ่งคือ ผลกรรมที่ได้รับในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นผลกรรมทางบวกหรือทางลบจะมีจำนวนน้อย ในขณะที่ผลกรรมในอนาคตทั้งทางบวกและทางลบเป็นผลกรรมที่มีจำนวนมาก ดังนั้นการควบคุมตนเองจึงเกิดขึ้นได้ 2 แบบ คือ การควบคุมที่เป็นการเพิ่มพฤติกรรมและการควบคุมเพื่อการลดพฤติกรรม และเพื่อให้ได้ผลกรรมที่มีจำนวนมากจึงต้องใช้เวลารอคอยนาน ซึ่งเป็นการแสดงถึงการควบคุมตนเองนั่นเอง

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการควบคุมตนเอง คือ บุคคลเป็นผู้ดำเนินการในการเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยตนเอง (Thoresen, 1974) การควบคุมตนเองเป็นการเพิ่มความสามารถของบุคคลในการควบคุมสิ่งแวดล้อม โดยที่บุคคลจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของตนเอง ทั้งนี้เพราะบทบาทความรับผิดชอบส่วนใหญ่ในการดำเนินการปฏิบัติ รวมทั้งการวางเงื่อนไขการเสริมแรงตนเองนั้นอยู่ที่เจ้าของพฤติกรรม จึงเป็นการลดอิทธิพลของบุคคลอื่นลง (Cormier, 1979) อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้รับการบำบัดประสบปัญหาในขั้นตอนใด ๆ ของกระบวนการควบคุมตนเอง ก็สามารถที่จะขอคำแนะนำหรือปรึกษากับบุคคลอื่น ๆ หรือผู้เชี่ยวชาญได้ เพราะฉะนั้นการควบคุมตนเองจึง

มิได้หมายความว่าบุคคลอื่นจะเกี่ยวข้องไม่ได้ (Watson, 1975) ดังนั้นจะเห็นว่ากระบวนการควบคุมตนเองมิใช่กระบวนการที่แยกตัวเป็นเอกเทศจากสภาพการณ์ภายนอกได้ ถึงแม้ว่าบุคคลสามารถจะควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ก็มีขีดจำกัดจากอิทธิพลภายนอกโดยสิ้นเชิง Skinner และคนอื่น ๆ (Thoresen, 1974) สนับสนุนว่า ผลสุดท้ายแล้วพฤติกรรมกรรมการควบคุมตนเองอยู่ได้โดยตัวแปรจากภายนอก ซึ่งในที่นี้หมายถึงสิ่งเร้าที่อยู่ภายนอก อันได้แก่บุคคลและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ตัวอย่าง เช่น บุคคลสามารถใช้วิธีการควบคุมตนเองในการเลิกการสูบบุหรี่ พฤติกรรมการเลิกสูบบุหรี่ ของเขาอาจคงอยู่ได้ด้วยตัวแปรจากภายนอก เช่น สุขภาพ ค่าชอรั้งของบุคคลในครอบครัว หรือฐานะทางเศรษฐกิจของบุคคลนั้น เพราะฉะนั้นเราเพียงแต่กล่าวได้ว่า ถ้าลดอิทธิพลจากภายนอกได้มากเท่าไร ความมั่นใจว่าพฤติกรรมนั้นเป็นการควบคุมตนเองมีมากเท่านั้น (Wilson, 1980) หรือบุคคลที่ดำเนินการในการควบคุมพฤติกรรมด้วยตนเอง ก็จะแสดงว่ามีการควบคุมตนเองสูงกว่าบุคคลที่ควบคุมตนเองโดยยังมีผู้อื่นดูแล (Thoresen, 1970)

นอกจากนี้การควบคุมตนเองยังเป็นการลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ หรือเพิ่มพฤติกรรมที่พึงประสงค์ (Watson, 1975) หรือต่อต้านพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนจึงต้องใช้ความพยายาม พฤติกรรมใดที่ทำได้ยากก็จะต้องใช้ความพยายามมากกว่าพฤติกรรมที่ทำได้ง่าย (Wilson, 1980) นอกจากนี้พฤติกรรมกรรมการควบคุมตนเองเป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางสังคม โดยที่บุคคลพยายามปรับตัว เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคม (Ferster อ้างถึงใน Kanfer, 1970)

จากแนวความคิดทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าบุคคลที่สามารถควบคุมตนเอง จะเลือกรางวัลที่มีคุณค่ามากในอนาคตมากกว่ารางวัลที่มีค่าน้อยในปัจจุบัน หรือกระทำพฤติกรรมที่ให้คุณค่ามากกว่า แม้จะต้องรอคอยเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นความสามารถในการยืดเวลาของการเสริมแรงจากปัจจุบันไปสู่อนาคตนั่นเอง (Thoresen, 1974)

กระบวนการที่ใช้ในการควบคุมตนเองนั้นโดยทั่วไปแล้วมี 2 กระบวนการ ได้แก่

1. การควบคุมสิ่งเร้า (Stimulus Control)
2. การควบคุมผลกรรม (Self-presented Consequence)

การควบคุมสิ่งเร้า (Stimulus Control) คือการที่บุคคลวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงตัวแปรในสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะทำพฤติกรรมเป้าหมาย เป็นการจัดสภาพแวดล้อมที่เป็นสิ่งเร้าของบุคคลเสียใหม่ เพื่อที่จะกระตุ้นหรือลดพฤติกรรมของบุคคลนั้น เนื่องจากพฤติกรรมบางอย่างมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม เพราะฉะนั้นเพื่อเป็นการควบคุมพฤติกรรมจึงต้องควบคุมสิ่งเร้า เช่น

พฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่ บุคคลอาจมีความต้องการจะสูบบุหรี่เมื่อเห็นที่เขี่ยบุหรี่ ดังนั้นเพื่อเป็นการควบคุมพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่ก็จะต้องเอาสิ่งเร้าในที่นี้คือ ที่เขี่ยบุหรี่ออกไป นอกจากพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่แล้ว วิธีการควบคุมสิ่งเร้ายังสามารถใช้กับพฤติกรรมอื่น ๆ ได้อีก เช่น พฤติกรรมการเรียน การรับประทานอาหาร การนอนไม่หลับ เป็นต้น

การควบคุมผลกระทบ (Self-presented Consequence) คือ การให้ผลกรรมตนเอง หลังจากได้ทำพฤติกรรมเป้าหมายแล้ว (Thoresen, 1974) ผลกรรมนี้อาจจะเป็นการเสริมแรงหรือการลงโทษ แต่โดยปกติแล้วมักจะทำให้การเสริมแรงเป็นหลัก เนื่องจากการลงโทษมักจะก่อให้เกิดปัญหาทางอารมณ์ เช่น โกรธ ไม่พอใจ หรือกลัว และเกิดพฤติกรรมก้าวร้าว หรือเบี่ยงเบนได้ (Watson, 1972) ตัวอย่างของการเสริมแรงตนเอง ได้แก่ กรณีของชายคนหนึ่งทำงานในมหาวิทยาลัยประสบกับปัญหาการมาทำงานสาย เขาแก้ปัญหาโดยได้รับความช่วยเหลือจากเลขา โดยให้เลขาโทรศัพท์เรียกเขาทุก ๆ 15 นาที ตั้งแต่ 8.45 น. ถึง 12.00 น. ถ้าเขาตอบก่อน 9.30 น. หล่อนจะพูดกับเขาอย่างนุ่มนวล แต่ถ้าเขาตอบหลัง 9.30 น. หล่อนจะพูดอย่างห้วน ๆ เลขาจะบันทึกเวลาที่เขามาถึงทุก ๆ วันและส่งบันทึกให้เขาทุกวันศุกร์ นอกจากคำพูดของเลขาแล้ว เขายังใช้ครอบครัวเป็นสิ่งเสริมแรง โดยที่ถ้าเขาสามารถมาทำงานตรงเวลา 9.30 น. เป็นเวลา 4 ใน 5 วัน เขาจะได้รับประทานอาหารเย็นที่ชอบ หรือออกไปเที่ยวกับบุตรหรือมีความสุขกับภรรยา หลังจากนั้น 1 เดือน เขาสามารถมาทำงานตรงเวลาถึงร้อยละ 90 ของเวลาที่มาทำงานทั้งหมด (Brigham, 1978)

ส่วนเทคนิคที่ใช้ในการควบคุมตนเอง ส่วนใหญ่แล้วนักปรับพฤติกรรมจะใช้วิธีการสังเกตและการบันทึกพฤติกรรมตนเอง การประเมินตนเอง การให้การเสริมแรงตนเอง การตั้งเกณฑ์มาตรฐานของตนเอง (Cormier, 1979) นอกจากนี้ยังได้มีการใช้เทคนิคอื่น ๆ ประกอบเช่น การสอนตนเอง (Wilson, 1980) การลงโทษตนเองและการทำสัญญากับตนเอง (Cormier, 1979) แต่อย่างไรก็ตามในการควบคุมตนเองมักใช้วิธีการเหล่านี้ควบคู่กันไป และพบว่าการใช้วิธีการเหล่านี้มาผสมผสานกันจะมีประสิทธิภาพมากกว่าใช้เทคนิคเพียงอย่างเดียว เช่น Perri (1977) ศึกษาพบว่า ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการควบคุมตนเอง จะใช้เทคนิคมากกว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวในการควบคุมตนเอง นอกจากนี้การใช้เทคนิคในการควบคุมตนเองยังขึ้นอยู่กับบุคคล สภาพการณ์และพฤติกรรมที่จะใช้อีกด้วย

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

2.2.1 องค์ประกอบของความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

Stoltz (1997) ได้แบ่งองค์ประกอบของความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคออกเป็น 4 มิติ ที่เรียกรวมว่า CO₂RE ซึ่งใช้ในการประเมินระดับของความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค โดยมีรายละเอียดดังนี้

มิติที่ 1 การควบคุม (C=Control) หมายถึงระดับการรับรู้ถึงความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคล ให้สามารถผ่านพ้นเหตุการณ์ที่ยากลำบาก หรืออุปสรรค

ลักษณะของผู้ที่มีมิติด้านการควบคุมสูง ได้แก่ การมีระดับการรับรู้ถึงความสามารถของตนเองที่จะควบคุมตนให้ผ่านพ้นเหตุการณ์และความยากลำบากสูง เป็นผู้มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา (Proactive Approach) ไม่ย่อท้อ พยายามหาทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้น

มิติที่ 2 สาเหตุและความรับผิดชอบ (O₂ = Origin and Ownership) หมายถึง การวิเคราะห์ค้นหาถึงสาเหตุของปัญหา โดยการพิจารณาจากตัวเองก่อน เพื่อช่วยให้เกิดการเรียนรู้จากสิ่งที่เคยผิดพลาดในอดีตและนำมาปรับปรุงแก้ไข การตำหนิตนเองจะนำไปสู่การเสียใจหรือการสำนึกซึ่ง Stoltz ถือว่าเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพลัง (Powerful Motivator) และหากนำมาใช้อย่างเหมาะสมจะบังเกิดประโยชน์ แล้วจึงตระหนักว่าเป็นความรับผิดชอบของตน เราเป็นเจ้าของปัญหาต้องหาทางแก้ไขให้ได้ ไม่ผลักระความรับผิดชอบ

ลักษณะของผู้ที่มีมิติด้านสาเหตุและความรับผิดชอบสูง ได้แก่ ผู้ที่มีแนวคิดว่าสาเหตุของอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสาเหตุใด โดยหาจากทั้งจากตัวเองคือพิจารณาตนเองก่อน และจากสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งในการพิจารณาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกนี้จะเป็นการมองโลกในแง่ดีแต่การพิจารณาตนเองจะเป็นการกล่าวตำหนิตนเองเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงตนเองจากความผิดพลาดที่เกิดขึ้น แต่ไม่โทษตัวเองพร่ำเพรื่อเพราะจะทำให้หมดกำลังใจ

มิติที่ 3 ผลกระทบที่จะมาถึง (R = Reach) หมายถึง การวัดผลกระทบของปัญหาความยุ่งยากที่มีต่อการดำเนินชีวิตของแต่ละคนว่ามีมากน้อยเพียงใด พร้อมมระวังและมีสติว่าอีกไม่นานเท่าไรปัญหาหรืออุปสรรคกำลังจะเข้ามาในชีวิต

ลักษณะของผู้ที่มีมิติด้านการคุกคามต่อชีวิตสูง ได้แก่ คนที่สามารถควบคุมอารมณ์ อารมณ์ด้านลบและควบคุมผลกระทบและความเสียหายต่อการดำเนินชีวิตเมื่อมีปัญหาคความยุ่งยากเกิดขึ้น เป็นผู้ที่พร้อมรับกับความยากลำบากทุกสถานการณ์ ไม่หวั่นไหว ไม่เก็บมาคิดมาก จมอยู่กับความทุกข์ แต่คิดได้ว่าอุปสรรคเป็นเพียงเหตุการณ์หนึ่งที่ผ่านมาในชีวิตและจะผ่านไป

มิติที่ 4 ความคงทน (E = Endurance) หมายถึง การรับรู้ถึงความคงทนของอุปสรรคและการรับมือกับความยืดหยุ่นของปัญหา และพยายามขจัดให้หมดไปอย่างถูกวิธี

ลักษณะของผู้ที่มีมิติด้านความคงทนสูง ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าอุปสรรคจะคงทนอยู่ในระยะเวลาชั่วคราวเท่านั้น เราสามารถแก้ไขได้ด้วยการฝึกฝนทักษะและความรู้ความสามารถ มีความหวังในชีวิต พยายามที่จะหาหนทางแก้ไขมีอุปสรรคในชีวิตถูกขจัดออกไปโดยเร็ว ซึ่งจะต่างจากผู้ที่มีมิติด้านความคงทนต่ำ ซึ่งจะเป็นคนที่สิ้นหวังในชีวิต คิดแต่ว่าไม่มีใครหรืออะไรช่วยแก้ไขได้ ไม่พยายามหาทางแก้ปัญหารับปัญหาให้ยังคงเป็นปัญหาของตนตลอดไป

ผู้วิจัยได้เลือกมิติที่ 1 จากความสามารถในการเผชิญปัญหาและฝ่าฟันอุปสรรคทั้ง 4 มิติ เนื่องจากพบว่า การขาดความสามารถในมิติที่ 1 การควบคุมตนเองเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เด็กและเยาวชนกระทำผิด ซึ่งสอดคล้องกับ Stoltz (1997) ที่กล่าวว่า วิกฤตทางสังคมที่เราประสบกับการแปรเปลี่ยนอย่างรุนแรงของสภาพเศรษฐกิจ ความรู้สึกที่ไม่แน่นอนเกี่ยวกับอนาคต อาชญากรรมที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เด็กวัยรุ่นมีการฆ่าตัวตาย มีจำนวนการเข้ารับการบำบัดทางจิตเพิ่มขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้บอกถึงวิถีทางของการแสดงออก เมื่อสูญเสียความสามารถในการควบคุมชีวิตตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ สุธีรา นิมิตรนิวัฒน์ (2553) ที่ได้ให้ความหมายของการควบคุม หมายถึง เป็นการที่บุคคลตอบสนองและใช้ปัญหาอุปสรรคที่ประสบเพื่อยกระดับตัวเองและผู้อื่นให้สูงขึ้น หรือเพื่อให้ได้สิ่งที่เป็นรูปธรรม การคิดเชิงรุกกับโอกาสที่กำลังใกล้เข้ามาเพื่อให้ความทุกข์ทรมานนั้นก่อเกิดเป็นความแข็งแกร่งในวันข้างหน้า การมองความทุกข์ทรมานในทางบวกทำให้เกิดความเข้มแข็งในการแก้ปัญหา พลิกผันความเจ็บปวดเป็นแรงผลักดันในชีวิต จึงถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ ลักษณะของผู้ที่มีมิติการควบคุมสูง ได้แก่ ระดับการรับรู้ว่าคุณเองมีอำนาจเหนือบางอย่างเสมอ แม้ในเหตุการณ์รุนแรงก็สามารถควบคุมพฤติกรรมตอบสนองของตนเองได้ แสวงหาปัจจัยหลายอย่างมาช่วยแก้ไขสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้น มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา หนักแน่น ไม่สูญเสียความมั่นใจและความหวังง่ายๆ ไม่ลดความตั้งใจ ทนทานต่อความยากลำบากต่างๆ ที่ผ่านเข้ามา ฟื้นตัวเร็ว มีความกระตือรือร้น ในการเผชิญปัญหาอุปสรรคและพยายามแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ผู้มีคะแนนมิติการควบคุมสูงจะส่งผลดีในการทำงาน ผลผลิตของงาน สุขภาพและอายุที่ยืนยาว สำหรับผู้ที่มีมิติการควบคุมต่ำ ได้แก่ ผู้ที่รู้ว่าปัญหาอุปสรรค ความยากลำบากแม้เพียงเล็กน้อยก็อยู่เหนือการควบคุมของตน เขาต้องยอมรับภาวะเลวร้ายนั้น ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งใดๆ ได้ ซึ่งก็จะทำลายกำลังศักยภาพให้ลดน้อยลงจนหมดพลังต่อสู้หรือล้มเลิกความตั้งใจไปง่ายๆ เขาจะเพิกเฉยต่อปัญหาเพราะไม่มีสิ่งใดเลยที่สามารถทำเพื่อป้องกันหรือจำกัดความเสียหายได้ รวมทั้งยังเชื่อโชคร้ายหรือเคราะห์กรรม บุคคลกลุ่มนี้ขาดความกระตือรือร้น เพราะบางและอ่อนแอเมื่อเผชิญกับอุปสรรค หรือดูอ่อนล้ามากเกินไปแม้กับเหตุการณ์ไม่ปกติในชีวิตประจำวัน ผู้ที่มีการควบคุมต่ำมากจะล้มเลิกความตั้งใจแก้ไขปัญหา

อุปสรรคในที่สุด จากข้างต้นพบว่าความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิต หากบุคคลไม่มีความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคย่อมส่งผลให้กระทำผิดและส่งผลให้ชีวิตไปสู่เส้นทางที่เลวร้าย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกมิติที่ 1 การควบคุมตนเองมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เพราะเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะให้เด็กและเยาวชนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตต่อไป

2.2.2 วิธีการควบคุมตนเองมีดังต่อไปนี้

1. การตั้งเป้าหมาย (Goal Setting) คือ การกำหนดเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งด้วยตนเอง ซึ่งการตั้งเป้าหมายนี้จะช่วยให้ผู้แสดงพฤติกรรมรู้ถึงพฤติกรรมที่ต้องการกระทำอย่างชัดเจน ตัวอย่างการตั้งเป้าหมายของพฤติกรรม เช่น “ฉันจะอ่านหนังสือให้ได้ 20 หน้าก่อนเข้านอน” หรือ “ฉันจะทำการบ้านให้เสร็จในคืนนี้” เป็นต้น ในกรณีที่บุคคลยังไม่สามารถตั้งเป้าหมายได้อย่างชัดเจน ก็ให้คนอื่นช่วยได้จนกว่าเขาจะสามารถตั้งเป้าหมายได้ด้วยตนเอง Ruppel (1979) ศึกษาพบว่า หลังจากการฝึกให้เด็กตั้งเกณฑ์ในการทำงานแล้ว พฤติกรรมการทำงานของเด็กเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับ Greiner และ Karoly (Greiner และ Karoly, 1976 อ้างถึงใน นันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์) พบว่า การตั้งเป้าหมายในโปรแกรมการควบคุมตนเอง จะช่วยปรับปรุงพฤติกรรมการเรียนรู้ให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตามในการตั้งเป้าหมายนั้น เป้าหมายที่ตั้งควรจะเป็นเป้าหมายที่เป็นจริง และสามารถทำได้ (Cormier, 1979) เพราะถ้าเป็นเป้าหมายที่บุคคลไม่สามารถทำได้จะทำให้เกิดความผิดหวังและก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนได้ (Thoresen, 1974)

2. การสังเกตตนเอง (Self-monitoring) เป็นกระบวนการที่บุคคลสังเกตหรือจำแนกลักษณะของพฤติกรรมของตนเอง พิจารณาว่าตนได้ทำพฤติกรรมตามเป้าหมายแล้วหรือยัง การสังเกตตนเองมักจะทำควบคู่ไปกับการบันทึกพฤติกรรม Thoresen (1974) กล่าวว่า การสังเกตตนเองเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นแรกในกระบวนการฝึกการควบคุมตนเอง เพราะบุคคลจะต้องทราบว่ามีอะไรเกิดขึ้นกับตนเสียก่อน จึงคิดเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และมีการตั้งเป้าหมายที่เหมาะสมตามมา ในกระบวนการควบคุมตนเอง การสังเกตและการบันทึกพฤติกรรมตนเองจึงเปรียบเสมือนขั้นพื้นฐาน (Baseline) ในขั้นนี้บุคคลจะรวบรวมและบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเองที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงจนสิ่งเร้าและผลกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อที่บุคคลจะได้ทราบว่าตนเองได้ทำ

ตามที่คาดหวังไว้หรือยัง ถ้ายังจะได้พยายามไปสู่เป้าหมายนั้น นั่นคือ การสังเกตตนเองจะกระตุ้นให้เกิดการประเมินตนเอง และมีการเสริมแรงตนเองตามมา (Wilson, 1980) ซึ่งการกระทำเช่นนี้เท่ากับคนเราได้เกิดการควบคุมตนเองแล้ว อย่างเช่น การที่คนเรารู้ว่าตนเองนั้นน้ำหนักตัวเพิ่มมากขึ้นผิดปกติ ก็จะต้องพยายามลดน้ำหนักของตนเอง โดยการรับประทานอาหารให้น้อยลงหรือออกกำลังกายให้มากขึ้น เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าการสังเกตตนเองไม่เพียงแต่เป็นการเก็บข้อมูลยังคงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอีกด้วย

ขั้นตอนในการสังเกตตนเอง (Cormier, 1979)

1. จำแนกพฤติกรรมเป้าหมายว่าพฤติกรรมอะไรที่ต้องการสังเกต
2. กำหนดเวลาที่จะสังเกตและบันทึกพฤติกรรม
3. กำหนดวิธีการบันทึกและเครื่องมือที่ใช้ในการบันทึก
4. ทำการสังเกตและบันทึกพฤติกรรม
5. ทำแผนภาพหรือกราฟแสดงผลการบันทึก
6. วิเคราะห์ข้อมูลที่บันทึก เพื่อที่จะได้ข้อมูลย้อนกลับ ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง

พฤติกรรม

3. การประเมินตนเอง (Self-evaluation) หมายถึงการที่บุคคลตัดสินพฤติกรรมของตนโดยการประเมินคุณค่าของพฤติกรรมจากข้อมูลที่ได้จากการบันทึกด้วยตนเองซึ่งทำให้เขาได้พิจารณาถึงพฤติกรรมที่กำลังทำอยู่อย่างถี่ถ้วน (Wilson, 1980) การประเมินตนเองมีความสำคัญในกระบวนการควบคุมตนเอง เนื่องจากการประเมินตนเองอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาหลาย ๆ ครั้งพบว่า การประเมินจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับว่า การประเมินตนเองนั้นเกิดจากแรงจูงใจภายในของผู้ประเมินเอง หรือเกิดจากผู้อื่นให้คำชี้แนะ ถ้าเกิดจากแรงจูงใจของผู้ประเมินเอง ก็จะให้ผลดีกว่า ตัวอย่างเช่น เด็กที่ครูให้ประเมินพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของตน ถ้าเด็กไม่สนใจที่จะปรับปรุงหรือไม่เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแล้ว การประเมินตนเองก็อาจจะไม่มีประโยชน์ การประเมินตนเองนั้นถ้าจะให้ให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เรามักจะใช้การประเมินตนเองควบคู่กับเทคนิคอื่น ๆ ได้แก่ การตั้งเป้าหมาย การเสริมแรงตนเอง เป็นต้น

4. การเสริมแรงตนเอง (Self-reinforcement) คือ การจัดผลกรรมที่เป็นแรงเสริมให้แก่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้วยตนเอง เพื่อให้พฤติกรรมนั้นเพิ่มขึ้น โดยที่เจ้าของพฤติกรรม

เป็นผู้ดำเนินการเพื่อให้ได้แรงเสริมนั้นด้วยตนเอง การเสริมแรงตนเองมักเกิดร่วมกับการตั้งเป้าหมาย (Wilson, 1980) คือ มีการตั้งเป้าหมายหรือกำหนดเกณฑ์เสียก่อนแล้วจึงมีการเสริมแรงตามมา ในการกำหนดเกณฑ์นั้นบุคคลผู้เป็นเจ้าของพฤติกรรมอาจจะกำหนดด้วยตนเองหรือให้ผู้อื่นกำหนด จากการศึกษาของนักวิจัยหลายคน พบว่า การกำหนดรางวัลด้วยตนเองให้ผลไม่แตกต่างกับการกำหนดรางวัลโดยผู้อื่น แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดรางวัลด้วยตนเองจะทำให้พฤติกรรมมีความคงทนต่อการหยุดยั้งการเสริมแรงได้มากกว่าการกำหนดรางวัลจากคนอื่น (Rosenbaum, 1978 อ้างถึงใน นันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์) การเสริมแรงตนเองมีทั้งการเสริมแรงภายนอกและภายใน (Thoresen, 1974) การเสริมแรงภายนอกได้แก่ การเสริมแรงด้วยวัตถุหรือสิ่งที่จับต้องได้ ส่วนการเสริมแรงภายในได้แก่การบอกตนเอง การจินตนาการที่ทำให้เกิดความสุขใจ

สำหรับขั้นตอนในการดำเนินการควบคุมตนเองนั้น โดยทั่วไปคล้ายคลึงกับขั้นตอนในการควบคุมผู้อื่น ส่วนรายละเอียดนั้นขึ้นอยู่กับเทคนิคของนักปรับพฤติกรรมแต่ละคนว่าดำเนินวิธีการอย่างไร ขั้นตอนทั่ว ๆ ไปในการควบคุมตนเองอาจจะสรุปได้ดังนี้

1. การกำหนดปัญหาในรูปของพฤติกรรม
2. การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหานั้น
3. การให้โปรแกรมปฏิบัติการ (Treatment) ตามหลักการปรับพฤติกรรม
4. การประเมินผลของโปรแกรม
5. การปรับปรุงข้อบกพร่องของโปรแกรม (Martin, 1978 อ้างถึงใน นันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์)

การฝึกกระบวนการควบคุมตนเอง ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ (Brigham, 1978) ดังนั้นการฝึกให้บุคคลรู้จักการควบคุมตนเองนั้นในขั้นแรกจะต้องจัดประสบการณ์ให้เขาได้รับการควบคุมจากผู้อื่นเสียก่อน จากนั้นจึงค่อย ๆ ลดการควบคุมจากผู้อื่นลงจนกระทั่งเขาสามารถควบคุมตนเองได้

2.2.3 เทคนิคในการช่วยเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหา และอุปสรรค

ธีระศักดิ์ กำปรรณารักษ์ (2546) ได้เสนอเทคนิคในการพัฒนา AQ ที่เรียกว่า "ADVERSITY" ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

A = Activating Event การนึกถึงเหตุการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้น

D = Degree of Adversity การประเมินความรุนแรงของปัญหาและวิกฤติเพื่อดูแรงจูงใจในการที่จะแก้ปัญหา

V = Verify การตรวจสอบความสามารถในการควบคุมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและวิธีการให้เหตุผลถึงสาเหตุของวิกฤติว่าเกิดจากตัวเองหรือสิ่งแวดล้อม ความรับผิดชอบต่อการแก้ไขปัญหา คิดว่าปัญหาหลุกหลามกว้างขวางแค่ไหน และสามารถแก้ไขได้ทันทีหรือไม่ คิดว่าผลลัพธ์ของปัญหาจะเป็นอย่างไร

E = Explain การอธิบายวิธีการตอบโต้ต่อภาวะวิกฤติว่าเป็นแบบใด แบบ AQ สูง หรือแบบ AQ ต่ำ หลังจากที่เราระบุ Verify CO₂RE ของเรา

R = Reassessment การประเมินวิธีการตอบโต้ต่อภาวะวิกฤติใหม่อย่างคนมี AQ สูง เช่น เชื่อว่าเหตุการณ์นี้สามารถควบคุมได้เพราะอะไร สาเหตุของปัญหานั้นน่าจะเกิดจากสิ่งแวดล้อม เพราะถึงแม้จะเป็นความผิดพลาดของเราแต่ก็เป็นความผิดพลาดที่เผลอ เราเรียนรู้ที่จะแก้ไขได้ เราคงจะต้องรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ของภาวะวิกฤติด้วยความกล้าหาญ ไม่ท้อแท้ มีความเชื่อว่า "ปัญหามีไว้ให้แก้ไข มิใช่ท้อแท้" เราจะไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่และไม่ผัดวันประกันพรุ่งในการแก้ปัญหา

S = Systems Thinking for Solution การคิดหาวิธีแก้ปัญหาย่อยอย่างเป็นระบบ

1. Control คือ ควบคุมสถานการณ์ด้วย AQ และ EQ โดยกำหนดปัญหาให้ชัดเจน

2. Origin คือ วิเคราะห์หาสาเหตุด้วยเหตุและผล วิเคราะห์สาเหตุด้วยผังก้างปลา

3. Ownership คือ รับผิดชอบต่อภาวะวิกฤติแล้วกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา โดยถือว่าความรับผิดชอบเป็นคุณภาพของคนดี คนกล้าหาญ

4. Reach คือ แยกแยะความกลัวกับความจริงที่เกิดจากผลลัพธ์ของวิกฤติที่เกิดขึ้น แยกแยะระหว่างข้ออนุมานกับข้อเท็จจริง เชื่อตามคำกล่าวที่ว่า "เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกไม่เคยทำให้คนเดือดร้อน ที่เดือดร้อนเพราะเราคิดไปเอง"

5. Endurance คือ การไม่ปล่อยให้อารมณ์ยึดถือเกินความจำเป็น มองว่าปัญหานั้นเมื่อเกิดขึ้นได้ก็ต้องแก้ไขได้ โดยเชื่อว่าหากเราพยายามแล้วไม่มีอะไรที่เราไม่สามารถหาทางแก้ไขปัญหาได้

I = Initiate New Perception of Adversity สร้างกระบวนทัศน์ (Paradigm) ใหม่ด้วยการเปลี่ยนมุมมองปัญหา คิดแบบผู้ชนะ เชื่อว่าทุกปัญหามีทางแก้ไข ถึงปัญหานั้นจะยากแต่สามารถแก้ไขได้

T = Take Immediate Action การลงมือแก้ปัญหาทันทีตาม คิดอย่างเป็นระบบ เช่น

1. เรียนรู้ที่จะควบคุมสถานการณ์วิกฤติด้วยการหาข้อมูลเพิ่มเติม ฝึกการควบคุมการหายใจ มีสติรู้เท่าทันถึงการใช้กระบวนกรคิดอย่างเป็นระบบ

2. หาวิธีที่จะไม่โทษตัวเองสำหรับภาวะวิกฤตินี้ แต่เรียนรู้ที่จะแก้ไขความผิดพลาด ถือว่า "ผิดเป็นครู" ฝึกภาวะจิตด้วยวิธีฝึกการหาสาเหตุความผิดพลาด

3. กำหนดให้ชัดเจนว่า เราต้องรับผิดชอบในส่วนของวิกฤตินี้ อะไรที่เราสามารถทำได้ อะไรที่ต้องขอให้คนอื่นช่วยเหลือ ฝึกพฤติกรรมการกล้าแสดงออก

4. กำหนดวิธีการที่จำกัดความเสียหายของวิกฤติ ทำตารางเปรียบเทียบว่าอะไรคือความกลัว อะไรคือความจริงที่เกิดขึ้น

5. กำหนดแผนในการแก้ไขปัญหาวิกฤติ อะไรที่ทำก่อน อะไรที่ทำหลัง อะไรที่ต้องทำเอง อะไรที่让别人อื่นทำ

Y = Yummy for Your Success หรือยิ้ม การยิ้มหรือให้รางวัลกับความสำเร็จในการแก้ปัญหา เช่น ดูภาพยนตร์สนุกสักเรื่อง พาคนสนิทไปทานอาหารอร่อยสักครั้ง

ธีระศักดิ์ กำบรรณารักษ์ (2546) ยังเสนอแนวทางพัฒนา AQ ตามแนวคิด CO₂RE ของ Stoltz (1997) ดังนี้

Control = การกำหนดสติฝึก Sense of Control ฝึกบุคลิกภาพแบบคล่องแคล่วและน่าเชื่อถือ

Origin = เป็นผลจากการกระทำของตนเอง จิตที่ขาดการควบคุม มิใช่เกิดจากความบกพร่องทางสติปัญญา หรือความสามารถ

Ownership = มีความกล้าหาญ กล้าเสี่ยงที่จะเข้าไปรับผิดชอบ การเข้าไปรับผิดชอบ ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนความคิดสู่การกระทำ

Reach = การคิดอย่างเป็นระบบ การคิดเชิงบวก (Positive Imagination) การฝึกการควบคุม เกมยิ้มสตางค์ เกมทดสอบความเสี่ยง

Endurance = ฝึกการสร้างกำลังใจกับตนเอง คิดอย่างผู้ชนะ จินตนาการสร้างความสำเร็จของชีวิต สร้างอารมณ์ขันให้กับตนเอง ทำกิจกรรมที่ฝึกความอดทนให้กับตัวเอง

Stoltz (1997) ได้เสนอแนะหนทางในการช่วยเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค ที่เรียกว่า The LEAD Sequence ดังนี้

L = Listen to your adversity response ซึ่งเป็นการพูด หรือบอกให้ตัวเองได้รู้ว่าขณะนี้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคใดขึ้นกับตัวเอง และต้องตอบสนองต่ออุปสรรคนั้นด้วยความเข้มข้นระดับใดจึงจะแก้ไขได้

E = Explore all origins and your ownership of the result เป็นการค้นหาว่าสิ่งใดคือต้นตอสาเหตุของอุปสรรคที่เกิดขึ้น ระบุให้ชัดเจนว่าตนเองต้องทำอะไรที่เฉพาะเจาะจงลงไปเพื่อให้สามารถทำให้สถานการณ์ดีขึ้น ตัดสินลงไปว่าสิ่งใดที่อยู่ในความรับผิดชอบของเราและสิ่งใดที่อยู่ในความรับผิดชอบหรือการตัดสินใจของเรา

A = Analyze the evidence คือการวิเคราะห์ให้เกิดความชัดเจนโดยการค้นหาหลักฐาน หรือภาวะแวดล้อมมาสนับสนุนว่าสิ่งที่ยูนอกเหนือการควบคุมจริง ๆ แล้วมีอะไรบ้าง อุปสรรคจะเยื้องย่างมาสู่ชีวิตอีกนานเท่าใด ทำอย่างไรจึงจะไม่ทำให้ปัญหาอยู่ในชีวิตนานจนเกินควร พร้อมทั้งวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในการแก้ไขและศักยภาพของตนเอง

D = Do something เป็นการเลือกวิธีการและลงมือดำเนินการเพื่อให้อุปสรรคอยู่กับเราให้นานน้อยที่สุด ด้วยการหาข้อมูลที่จำเป็นเพิ่มเติม และวิธีที่สามารถจะสามารถควบคุมไม่ให้อุปสรรคเข้ามามีบทบาทต่อชีวิต

เทคนิคในการช่วยเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคมีด้วยกันหลากหลายเทคนิค เช่น การนึกถึงเหตุการณ์วิกฤติที่เกิดขึ้น การประเมินความรุนแรงของปัญหาและวิกฤติ การตรวจสอบความสามารถในการควบคุมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การอธิบายวิธีการตอบโต้ต่อภาวะวิกฤติ การพูดหรือบอกให้ตัวเองได้รู้ว่าขณะนี้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคใด การค้นหาว่าสิ่งใดคือต้นตอสาเหตุของอุปสรรคที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์ให้เกิดความชัดเจนโดยการค้นหาหลักฐาน หรือภาวะแวดล้อมมาสนับสนุน และการเลือกวิธีการและลงมือดำเนินการเพื่อให้อุปสรรคอยู่กับเราให้นานน้อยที่สุด ซึ่งแต่ละเทคนิคนั้นจะมีความเหมาะสมกับสถานการณ์แต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป ดังนั้นการจะนำเทคนิคดังกล่าวมาใช้ต้องเลือกเทคนิคให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ตอนที่ 3 สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

1. กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

ประวัติ และความเป็นมา

ในสมัยที่ยังใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 การปฏิบัติต่อเด็กที่กระทำความผิด ตามกฎหมาย ศาลได้แต่พิเคราะห์ถึงความรู้สึกผิดชอบของเด็กประกอบกับลักษณะ ของความผิดที่เด็กได้กระทำลง แล้วกำหนดโทษไปตามความเหมาะสมกับความผิด และความรู้สึกผิดชอบของเด็ก ส่วนการควบคุมเด็กที่กระทำความผิด ในปี พ.ศ. 2450 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนดัดสันดานขึ้นที่เกาะสีชัง อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยให้อยู่ในความดูแลของกรมตำรวจ โรงเรียนดังกล่าวเป็นสถานที่ควบคุมเด็กที่ กระทำความผิดซึ่งมีอายุระหว่าง 10 - 16 ปี ไว้ให้การแก้ไขเปลี่ยนแปลงอุปนิสัย ส่วนที่เสียหายและปลูกฝังนิสัยที่ดี ต่อมาได้โอนกิจการโรงเรียนดัดสันดานให้อยู่ ในการดูแลของกรมราชทัณฑ์

ในปี พ.ศ. 2478 ได้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยมีบทบัญญัติให้ศาลมีอำนาจ สั่งให้เด็กที่มีอายุในเขตบังคับ (อายุไม่ครบ 15 ปี) ที่ไม่ได้ไปเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา โดยปราศจากเหตุผลอันสมควรไปไว้ในโรงเรียนฝึกอาชีพ และต่อมาได้ตราพระราชบัญญัติ ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก พ.ศ. 2479 ขึ้นใช้บังคับ โดยให้มีบทบัญญัติวางวิธีปฏิบัติต่อนักโทษและต่อเด็กที่ต้องคำพิพากษาให้หนัก ไปในทางฝึกอบรม ไม่ใช่การทำโทษเช่นแต่ก่อน กรมราชทัณฑ์จึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกอาชีพ สำหรับเด็กที่กระทำความผิดที่มีอายุยังไม่ครบ 18 ปี และแยกควบคุมผู้ต้องโทษครั้งแรกที่มีอายุ ต่ำกว่า 25 ปี ไว้เป็นพิเศษ โดยเปลี่ยนชื่อโรงเรียนดัดสันดานเป็นโรงเรียนฝึกอาชีพ พร้อมกับ ย้ายจากเกาะสีชังมาตั้งอยู่ที่ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนผู้ต้องโทษครั้งแรกที่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี ได้จัดตั้งเป็นทัณฑสถานวัยหนุ่ม ต่อมากรมราชทัณฑ์ ได้โอนกิจการโรงเรียนฝึกอาชีพไปให้กรมประชาสงเคราะห์ดำเนินการตาม พระราชบัญญัติ จัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2501 ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์ ได้รับเด็ก วัฝึกอบรม ณ เยาวชนสถานบ้านห้วยโป่ง จังหวัดระยอง ส่วนทัณฑสถานวัยหนุ่มยังคงอยู่กับกรมราชทัณฑ์

พระราชบัญญัติควบคุมเด็กและนักเรียน พ.ศ. 2481 ได้มีบทบัญญัติให้กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย เป็นเจ้าหน้าที่จัดการกับเด็กนักเรียนและเด็กอนาถาที่ประพฤติตนไม่สมควร แก่้วยและให้ศาลมีอำนาจสั่งถอนอำนาจปกครองบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กที่ใช้อำนาจปกครอง โดยมีขอบเสียบางส่วนหรือทั้งหมดได้ และตั้งเจ้าหน้าที่ให้เป็นผู้ปกครองแทน กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดให้มีสารวัตรนักเรียนออกทำการตรวจตราดูแลความประพฤติของเด็กนักเรียนในกรุงเทพมหานคร ส่วนกรมประชาสงเคราะห์ได้จัดตั้งสถานสงเคราะห์เป็นที่ให้การเลี้ยงดูและอบรมขึ้น เช่น สถานสงเคราะห์เด็กอ่อน โรงเรียนชาติสงเคราะห์ โรงเรียนประชาสงเคราะห์

วิทยาลัยพินุลประชาศรรค์ เยาวชนสถานทุ่งมหาเมฆ และเยาวชนสถานบางละมุง จังหวัดชลบุรี รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของเด็กที่กระทำผิดมาโดยตลอด และเห็นว่าบทบัญญัติของกฎหมาย ที่เกี่ยวข้องยังมีข้อบกพร่องและมีอุปสรรคอยู่หลายประการ ทั้งกฎหมายที่บัญญัติไว้ก็ เฉพาะสำหรับการ ปฏิบัติต่อเด็กหลังจากศาลมีคำพิพากษาหรือมีคำสั่งแล้ว ส่วนวิธีปฏิบัติต่อเด็ก ในระหว่างที่ถูกจับกุมและ ระหว่างการพิจารณาคดีไม่มีกฎหมายบัญญัติวิธีการไว้ เด็กจึงได้รับการ ปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ใหญ่กระทำ ความผิดซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมและมีผลเสียหายแก่เด็ก จึงได้ ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและ เยาวชน พ.ศ. 2494 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดี เด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 กระทรวงยุติธรรม จึงได้จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน กลาง กับสถาน พินิจและคุ้มครองเด็กกลางขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2495 โดยมี ที่ทำการชั่วคราวอยู่ ที่อาคารศาลแขวงพระนครใต้ (เดิม) ตำบลตลาดน้อย อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร ส่วน อาคารที่ทำการถาวรได้ก่อสร้างขึ้นในที่ดินราชพัสดุใกล้ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ด้านถนนราชินี จัดทำสัญญาจ้างก่อสร้างอาคารดังกล่าว เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2495 เป็นเงินทั้งสิ้น 1,370,000 บาท กำหนดเวลาก่อสร้าง 300 วัน

การเปิดทำการศาลคดีเด็กและเยาวชน กับสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2495 นับเป็นการเริ่มต้นแห่งระบบการแก้ไขเยียวยาเด็กและเยาวชนที่ถูกต้องเหมาะสม โดยแยกปฏิบัติต่อเด็กและ เยาวชนที่กระทำผิดออกจากกระบวนการยุติธรรมสำหรับผู้ใหญ่ ทั้งกฎหมายได้บัญญัติให้มีการสืบเสาะ และพินิจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบุคลิกภาพ ภาวะแห่งจิต และ สิ่งแวดล้อมทั้งปวงไปพร้อมกับการสอบสวน ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำความผิด ซึ่งจะทำให้ ศาลได้ทราบถึงสาเหตุแห่งการกระทำผิดก่อน แล้วจึงใช้มาตรการแก้ไขเด็กและเยาวชนด้วยวิธีการ ที่เหมาะสมเป็นรายบุคคล ต่อมากระทรวงยุติธรรม ได้เสนอปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติจัดตั้ง ศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 และพระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2494 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมาได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้ง ศาลคดีเด็กและเยาวชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2506 และพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2506 โดยมีผล บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2507

จากความสำคัญของสถาบันครอบครัว ที่ครอบครัวมีความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาลูก และเยาวชน เพื่อพิทักษ์และคุ้มครองสวัสดิภาพของครอบครัว เช่นเดียวกับสวัสดิภาพ ของเด็กและ เยาวชน จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชน และครอบครัว พ.ศ. 2534 ซึ่งมีผลใช้บังคับเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2535 โดยกฎหมายดังกล่าวได้ เพิ่ม บทบัญญัติให้มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีครอบครัว ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดสากลที่ ถือว่าครอบครัว เป็นพื้นฐานอันสำคัญของชุมชน การดำรงอยู่ของครอบครัวหมายถึงการดำรงอยู่ อย่างมั่นคงของสมาชิก ทุกคนในครอบครัว และปัญหาครอบครัวย่อมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่

และสภาพจิตใจของทุกคนใน ครอบครัว รวมทั้งกฎหมายฉบับดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนชื่อของศาล คดีเด็กและเยาวชนกับสถานพินิจและ คຸ່ມครองเด็กเป็นศาลเยาวชนและครอบครัวกับสถานพินิจ และคຸ່ມครองเด็กและเยาวชน

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งตาม มาตรา 275 บัญญัติให้ศาลยุติธรรมมีหน่วยธุรการของศาลยุติธรรมที่เป็นอิสระ จึงได้มีการตรา พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการศาลยุติธรรม พ.ศ. 2543 ขึ้น ซึ่งมีผลให้สถานพินิจและ คຸ່ມครองเด็กและเยาวชนซึ่งเดิมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของศาลเยาวชนและครอบครัว มาอยู่ ภายใต้ สังกัดของกระทรวงยุติธรรม ตามมาตรา 36 ภายหลังจากสถานพินิจและคຸ່ມครองเด็กและ เยาวชนมา สังกัดอยู่ภายใต้สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ในช่วงปี พ.ศ. 2545 รัฐบาลได้มีการ ปฏิรูประบบราชการ ใหม่ โดยได้มีการตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 ขึ้น มีผลทำให้สถานพินิจ และคຸ່ມครองเด็กและเยาวชนได้รับการยกฐานะเป็นกรมพินิจและ คຸ່ມครองเด็กและเยาวชน โดยให้มีอำนาจ หน้าที่และการแบ่งส่วนราชการตามกฎหมายกระทรวงแบ่ง ส่วนราชการกรมพินิจและคຸ່ມครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2545 ซึ่งมีผลบังคับใช้ เมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2545

วิสัยทัศน์

"เป็นผู้นำในการพิทักษ์ผู้เยาว์ และคืนเด็กดีสู่สังคม"

ค่านิยมร่วม (UKED)

"สามัคคี (Unity) มีเมตตา (Kindness) มุ่งมั่น (Effort) พัฒนาเด็กและเยาวชน (Development) "

พันธกิจ

1. ส่งเสริมการพิทักษ์คຸ່ມครองสิทธิ และสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนส่งเสริม ความมั่นคง ของ สถาบันครอบครัวและชุมชน โดยใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การหันเหคดีออกจาก กระบวนการยุติธรรม และมาตรการอื่นๆ
2. ดำเนินการด้านคดีอาญา คดีครอบครัว กำกับการปกครองและการบำบัดแก้ไขฟื้นฟู ป้องกันพัฒนาและสงเคราะห์ ตลอดจนการติดตามและประเมินผล
3. ประสานความร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับชุมชน องค์กรภาครัฐ และเอกชน ทั้งภายใน และต่างประเทศเพื่อการมีส่วนร่วม และสนับสนุนกระบวนการยุติธรรม สำหรับเด็กและเยาวชน

4. ศึกษาวิเคราะห์วิจัย และพัฒนานโยบาย การพิทักษ์คุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน รวมทั้งระบบรูปแบบวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับงานคดี และการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชน

5. พัฒนานวัตกรรม และระบบการบริหารจัดการให้เข้าสู่มาตรฐานการบริหารจัดการภาครัฐ

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ.2545 มาตรา 36 ตั้งแต่วันที่ 9 ตุลาคม 2545 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิทักษ์คุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม คือ ดำเนินการเกี่ยวกับงานด้านคดีทั้งด้านคดีอาญาและครอบครัว การศึกษา การฝึกอาชีพ การบำบัด แก้ไข ฟื้นฟูและสงเคราะห์ เพื่อให้เด็กและเยาวชนสามารถกลับเข้าสู่ครอบครัวและเป็นที่ยอมรับของสังคม

สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง

ศาลจังหวัดลำปางแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว ได้เปิดทำการเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2540 โดยที่ทำการเป็นอาคารพาณิชย์ชั่วคราวตั้งอยู่ เลขที่ 333/33 ถนนลำปาง – เด่นชัย ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2542 ได้ย้ายที่ทำการไปอยู่ที่ 201 หมู่ 12 ถนนไฮเวย์ลำปาง-งาว บ้านท่าเตื่อ ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นที่ทำการสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปางจนกระทั่งวันที่ 20 สิงหาคม 2543 ได้มีการแยกศาลยุติธรรมออกเป็นอิสระจากกระทรวงยุติธรรม ศาลจังหวัดลำปางแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว จึงได้ย้ายที่ทำการมาอยู่ที่ อาคารศาลแขวงลำปาง ถนนรอบเวียง ตำบลหัวเวียง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ตั้งแต่วันที่ 23 มิถุนายน 2546 และในปัจจุบันได้ย้ายมาอยู่ ณ อาคารหลังใหม่ซึ่งก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยตั้งอยู่เลขที่ 221 หมู่ 12 ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน 2551

สถานที่ทำการ

ที่ทำการศาลจังหวัดลำปางแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว เป็นอาคาร 3 ชั้น โดยชั้นล่างเป็นห้องปฏิบัติงานของ ฝ่ายกลุ่มงานช่วยอำนวยความสะดวกและกลุ่มงานคดี มี ผู้อำนวยการเป็นผู้บังคับบัญชา ประกอบด้วย งานประชาสัมพันธ์บริการประชาชน งานรับฟ้อง งานการเงินการคลัง และ งานสารบรรณ ห้องเก็บสำนวน 1 ห้อง ชั้นที่สอง เป็นห้องพิจารณาคดี โดยมีจำนวน 4 ห้อง ห้องคุมขังชาย และห้องคุมขังหญิง ห้องไกล่เกลี่ย และสืบพยานเด็ก 1 ห้อง ห้องสำหรับเด็กหรือเยาวชนที่อยู่ระหว่างคุมประพฤติมารายงานตัวต่อผู้พิพากษาสมทบ (ห้องสถานโยธัก) 1 ห้อง และห้องพักอัยการ 1 ห้อง ห้องพักทนายความ 1 ห้อง ชั้นที่สาม ห้องผู้พิพากษาหัวหน้าศาล 1 ห้อง ห้องผู้พิพากษาอาวุโส 1 ห้อง ห้องผู้พิพากษา 1 ห้อง ห้องประชุม 1 ห้อง ห้องสมุด 1 ห้อง และห้องผู้พิพากษาสมทบอีก 1 ห้อง

วิสัยทัศน์

ศาลจังหวัดลำปางแผนกคดีเยาวชนและครอบครัวมุ่งมั่นสู่ความเป็นเลิศในการอำนวยความยุติธรรม รวดเร็ว เสมอภาค เทียบธรรมภายใต้หลักนิติธรรมคุ้มครองสิทธิเด็กและเยาวชน พิทักษ์สถาบันครอบครัว ให้ความสำคัญระบบงานไกล่เกลี่ย มีการบริหารงานอย่างมีระบบและประสิทธิภาพ

พันธกิจ

1. อำนวยความยุติธรรม พิจารณาพิพากษาคดีด้วยความเที่ยงธรรมเสมอภาคภายใต้หลักนิติธรรม
2. ไกล่เกลี่ยเพื่อสร้างความสมานฉันท์ระหว่างคู่ความ ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ระวังข้อพิพาทด้วยวิธียุติข้อพิพาทก่อนเป็นคดีความวิธีการไกล่เกลี่ยของชุมชน เพื่อลดความขัดแย้งและลดจำนวนคดีที่จะขึ้นสู่ศาล
3. คุ้มครองสิทธิเสรีภาพเด็กและเยาวชน พิทักษ์สถาบันครอบครัว
4. ป้องกัน แก้ไข ปั่นฟู บำบัด และสงเคราะห์เด็กเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี
5. การให้บริการประชาชนและสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้คำปรึกษาและความรู้เกี่ยวกับข้อกฎหมาย

ยุทธศาสตร์

1. เพิ่มศักยภาพระบบสนับสนุนการอำนวยความยุติธรรมเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศ
2. มุ่งเน้นการทำงานเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพเด็กและเยาวชน พิทักษ์สถาบันครอบครัว
3. ให้บริการประชาชนและสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. สนับสนุนและพัฒนาความร่วมมือด้านการยุติธรรม

เขตอำนาจศาล

ศาลจังหวัดลำปางแผนกคดีเยาวชนและครอบครัวมีเขตอำนาจพิจารณา พิพากษาคดีครอบคลุมตลอดท้องที่ 13 อำเภอ ดังนี้ 1. อำเภอเมืองลำปาง 2. อำเภองาว 3. อำเภอเงิน 4. อำเภอเกาะคา 5. อำเภอแจ้ห่ม 6. อำเภอแม่ทะ 7. อำเภอแม่เมาะ 8. อำเภอวังเหนือ 9. อำเภอเสริมงาม 10. อำเภอแม่พริก 11. อำเภอเมืองปาน 12. อำเภอสบปราบ 13. อำเภอห้างฉัตร

สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง เปิดทำการเมื่อ วันที่ 2 เมษายน 2540 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพิทักษ์คุ้มครองสิทธิและสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนในกระบวนการยุติธรรม คือมีหน้าที่ พิจารณาพิพากษาคดี โกล่เกลี่ย คุ้มครองสิทธิเสรีภาพเด็กและเยาวชน พิทักษ์สถาบันครอบครัว ป้องกัน แก้ไข พื้นฟู บำบัด สงเคราะห์เด็กเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี และให้บริการประชาชนและสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ธีระพงศ์ นุศรากุล (2544) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาชายหญิงที่ลงทะเบียนในหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยวิธีการเรียนแบบชั้นเรียน ปีการศึกษา 2543 ที่มีอายุระหว่าง 15-18 ปี โดยใช้วิธีแบบเจาะจง จำนวน 30 คน เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเวลา 2 วัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานมีผลต่อการเพิ่มระดับความรู้ ทักษะ และ การปฏิบัติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีผลต่อการเพิ่มระดับความรู้ ทักษะ และการปฏิบัติต่อการอนุรักษ์โบราณสถานสูงขึ้นกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2545) ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการ ตามแนวคิดของสติเฟิน อาร์ โควี สำหรับเยาวชนตอนปลาย โดยใช้หลักการของนีโอฮิวแมนนิสและการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยสร้างโปรแกรมฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการ ตามแนวคิดของสติเฟิน อาร์โควี ไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างเป็นเยาวชนที่อยู่ใน หมู่ที่ 3 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำนวน 36 คน แบ่งเป็น 1 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองเข้าร่วมโปรแกรม และกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าโปรแกรมนี้ ซึ่งโปรแกรมมี 2 ส่วน คือ เข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นเวลา 20 ชั่วโมง และจัดโครงการค่ายอาสาพัฒนาเป็นเวลา 12 วัน ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนกลุ่มทดลองมีอุปนิสัย 7 ประการหลังการทดลองสูงกว่าเยาวชนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงอุปนิสัย 7 ประการ หลังการทดลองมากกว่าร้อยละ 80

พรประเสริฐ เสือสี (2547) ได้วิจัยเรื่อง ผลของการจัดกิจกรรมนันทนาการตามทฤษฎีแอนดราโกจี เพื่อเพิ่มความเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค กรุงเทพมหานคร ใช้การวิจัยกึ่งทดลอง กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุ จำนวน 68 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการตาม

ทฤษฎีแอนดราโกจี มีคะแนนเฉลี่ยความเห็นคุณค่าในตนเองภายหลังการทดลองสูงกว่า กลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 .

วรรัตน์ อภินันท์กุล (2548) ได้ศึกษาการพัฒนาารูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียน ฮิลล์ โดยนำโปรแกรมและคู่มือการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 40 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมและกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเข้าร่วมโปรแกรมเชิงปฏิบัติการ เป็นเวลา 40 ชั่วโมง และเรียนรู้ด้วยคู่มือของตนเองจากคู่มือ เป็นเวลา 15 ชั่วโมง พบว่า กลุ่มทดลองมีการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จหลังการทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

Thurston (2002) ได้พัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเยาวชนชนบทในรัฐเทนเนสซี และรัฐมิสซูรี จำนวน 114 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้มีพื้นฐานทักษะในการจัดการกับตนเอง รู้จักการเอาตัวรอด และไม่ก่อปัญหาให้แก่สังคม ผลการวิจัยพบว่า หลังจากให้ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ความภูมิใจในตนเอง และทักษะทางสังคมไปแล้ว พบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมโปรแกรมมีคะแนนมีความรู้ความเข้าใจและการนำไปประยุกต์ใช้หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

Richeson, Nancy , Boyne, Sarah and Brady, and E. Michael (2007) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุที่เป็นโรคจิตเสื่อมขั้นต้น ด้วยการส่งเสริมสุขภาพกาย ใจ และวิญญาณ โดยการทำการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อการส่งเสริมสุขภาพ กาย ใจ และวิญญาณ ทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุที่อายุระหว่าง 67-89 ปี เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ และทดสอบด้วยการวัดค่าดัชนี Corbin and Strauss Model for Chronic illness Management (1991) ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีสุขภาพกาย ใจ และวิญญาณเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

Rosenthal (2008) ได้วิจัยเรื่อง การจัดการกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการเรียนคอมพิวเตอร์และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุสตรี โดยศึกษาในด้านแรงกระตุ้น อุปสรรค และความสำเร็จในการเรียนคอมพิวเตอร์ของผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุสตรีตระหนักในความสำคัญของการเรียนคอมพิวเตอร์ในระดับมาก เหตุผลในการเรียน เนื่องจากสามารถนำไปใช้

ในการสื่อสารของผู้สูงอายุสตรีได้ บุคคลที่ผู้สูงอายุต้องการสื่อสารด้วย ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน ประเด็นที่ผู้สูงอายุต้องการรับรู้ข้อมูลข่าวสารมากที่สุด คือเรื่องการรักษาสุขภาพ

จากงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า แต่ละงานวิจัยได้นำหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาใช้ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกันไปตามบริบทที่ศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ากลุ่มทดลองที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการพัฒนา และบรรลุตามวัตถุประสงค์ตามที่ผู้วิจัยแต่ละท่านได้กำหนดไว้ แสดงว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถพัฒนาความรู้ ความสามารถ หรือเจตคติของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

ปภาวดี แจ่งศิริ (2527) ได้ศึกษาผลการควบคุมตนเองต่อพฤติกรรมก่อนนอนในชั้นเรียน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนชลธารวิทยา จังหวัดชุมพร จำนวน 54 คน จัดเป็นกลุ่มทดลอง 1 ห้องเรียน กลุ่มควบคุม 1 ห้องเรียน การวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกหาเส้นพฤติกรรมของนักเรียน ระยะที่สองทำการฝึกกระบวนการควบคุมตนเอง และระยะที่สามคือระยะติดตามผล ผลการวิจัยพบว่า การควบคุมตนเองสามารถลดพฤติกรรมก่อนนอนในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ได้

รัชดา ไชยโยธา (2543) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในปัจจุบันควบคุมภายในและภายนอกกับพฤติกรรมการเผชิญปัญหาของผู้ถูกควบคุมความประพฤติในกรุงเทพมหานคร พบว่าผู้ถูกควบคุมความประพฤติส่วนใหญ่สามารถเผชิญปัญหาได้ดี ทั้งวิธีที่มีประสิทธิภาพ ผู้ถูกควบคุมความประพฤติที่มีต่อความเชื่อในปัจจุบันควบคุมภายในสามารถเผชิญปัญหา ด้านอารมณ์ที่มุ่งเน้นแก้ปัญหา และด้านหลีกเลี่ยงปัญหาได้ดีกว่าผู้ที่มีความเชื่อในปัจจุบันควบคุมภายนอกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้ถูกควบคุมความประพฤติที่มีความเชื่อในปัจจุบันภายในและภายนอกมีพฤติกรรมการเผชิญปัญหาได้ดีใกล้เคียงกันในด้านอารมณ์ที่ไม่แก้ปัญหา

ชวนจิตร รุระทอง (2544) ได้ทำการศึกษาถึง เซาว์ปัญญา เซาว์อารมณ์ และความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของหัวหน้าแผนกขาย ในธุรกิจสรรพสินค้า ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า เซาว์ปัญญา และองค์ประกอบของความสามารถในการเผชิญและฟันฝ่าอุปสรรคทุกด้านไม่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลการปฏิบัติงานของพนักงานขาย ส่วนองค์ประกอบของเซาว์อารมณ์ทุกด้านและโดยภาพรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลการปฏิบัติงานของพนักงานขาย

สมฤดี เขียวฉาย (2544) ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพแบบ MBTI พฤติกรรมการเผชิญปัญหา และอัตราการขาดงาน ในบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง พบว่าบุคลิกภาพแบบ

STJ มีพฤติกรรมการเผชิญปัญหาไม่แตกต่างกับบุคลิกภาพแบบอื่นๆ และพฤติกรรมการเผชิญปัญหาส่งผลต่ออัตราการทำงาน

นันทนุช ตั้งเสถียร (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บุคลิกภาพแบบ MBTI ความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟื้นฝ่าอุปสรรค และความเครียดในการทำงาน : กรณีศึกษาบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง พบว่าไม่มีความแตกต่างของระดับความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟื้นฝ่าอุปสรรคหรือในด้านความเครียดการทำงานระหว่างกลุ่มวิศวกรที่มีบุคลิกภาพต่างกัน ระดับความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟื้นฝ่าอุปสรรคไม่มีความสัมพันธ์กับความเครียดในการทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และสถานภาพสมรรถะระหว่างหน่วยงานที่ทำงานมีผลต่อความสามารถในการเผชิญปัญหาและฟื้นฝ่าอุปสรรค และความเครียดในการทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่ลักษณะส่วนบุคคลด้านเพศ จะมีผลต่อความเครียดในการทำงานเท่านั้น

Bolstad และ Johnson (1972) ใช้กระบวนการควบคุมตนเองลดพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนของนักเรียนเกรด 1 และ 2 จำนวน 38 คน ที่มีพฤติกรรมก่อกวนอันได้แก่ พูดคุยเสียงดัง การทำเสียงดังโดยไม่ได้รับอนุญาต ตีเพื่อนในชั้นเรียน ลุกจากที่นั่งหรือวิ่งเล่นในชั้นเรียน โดยแบ่งผู้รับการทดลองเป็นกลุ่มย่อย ๆ ดังนี้ กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่ได้รับการเสริมแรงจากภายนอก (ER) กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มที่ได้รับการฝึกให้ใช้กระบวนการควบคุมตนเอง (SR₁, SR₂) โดยที่วิธีการของทั้ง 2 กลุ่มแตกต่างกันตรงที่กลุ่มที่ 2 จะต้องสังเกตและบันทึกพฤติกรรมต่อไปในช่วงสุดท้ายของการทดลอง กลุ่มที่ 4 เป็นกลุ่มควบคุม (NR) การทดลองแบ่งเป็น 4 ช่วง ช่วงที่ 1 เป็นระยะเส้นฐาน ช่วงที่ 2 เป็นช่วงเริ่มการทดลองโดยที่กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 2 กลุ่มที่ 3 ได้รับการเสริมแรงจากภายนอกเมื่อพฤติกรรมก่อกวนของนักเรียนลดลง ส่วนกลุ่มที่ 4 ครูสอนตามปกติ ช่วงที่ 3 กลุ่มที่ 1 ยังคงได้รับการเสริมแรงจากภายนอก ส่วนกลุ่มที่ 2, 3 ได้รับการฝึกให้ใช้กระบวนการควบคุมตนเองซึ่งประกอบด้วย การสังเกตและบันทึกพฤติกรรมตนเอง การประเมินพฤติกรรมตนเองและการเสริมแรงตนเอง ช่วงที่ 4 อันเป็นช่วงสุดท้าย เป็นช่วงที่ยุติการใช้การเสริมแรงทั้ง 3 กลุ่มในขณะที่กลุ่มที่ 2 ยังคงสังเกตและบันทึกพฤติกรรมตนเองต่อไป ผลปรากฏว่ากลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม มีพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนลดลงมากกว่ากลุ่มควบคุม และกลุ่มที่ 2 มีพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนลดลงมากกว่ากลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 3 ส่วนกลุ่มที่ 3 มีพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนลดลงมากกว่ากลุ่มที่ 1 ซึ่งผลแสดงให้เห็นว่าการฝึกกระบวนการควบคุมตนเองมีประสิทธิภาพในการลดพฤติกรรมก่อกวนในชั้นเรียนมากกว่าการเสริมแรงจากภายนอก

Dweck (quoted by Stoltz, 1988 อ้างถึงใน นันทิยา วชิรลาภไพฑูริย์, 2547) ศาสตราจารย์แห่งภาคจิตวิทยา มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ ได้ทำการศึกษาถึงพัฒนาการทาง

อารมณ์ (Emotional Development) พบว่ารูปแบบการตอบสนองต่ออุปสรรคและความยากลำบากของมนุษย์มีพื้นฐานและได้รับอิทธิพลจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู กลุ่มเพื่อน และบุคคลใกล้ชิดกับบุคคลนั้นในช่วงวัยเด็ก นอกจากนี้ยังค้นพบว่าครูมีอิทธิพลต่อความคิดของเด็กด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อความล้มเหลวเมื่อเด็กต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือปัญหาที่เกิดขึ้น กล่าวคือ สำหรับเด็กผู้หญิงจะถูกสอนมาว่า สาเหตุของความล้มเหลวจะเกิดขึ้นเพราะขาดความสามารถ ส่วนเด็กผู้ชายจะได้รับการสอนว่า สาเหตุของความล้มเหลวจะเกิดขึ้นเพราะขาดความสามารถ ส่วนเด็กชายจะได้รับการสอนว่าสาเหตุของความล้มเหลวจะเกิดขึ้นเพราะขาดแรงจูงใจ ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความคิดนี้เพื่อเสริมสร้างให้คนมีความคิดที่ถูกต้องเพื่อประสบความสำเร็จในอนาคตต่อไป

จากงานวิจัยดังกล่าว เราจะพบว่าการควบคุมตนเองเป็นทักษะที่สามารถฝึกฝนกันได้ ดังนั้นถ้าเราต้องการพัฒนาทักษะความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค ถ้ามีวิธีการที่มีประสิทธิภาพเราก็สามารถทำได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์เอกสาร ได้ข้อสรุปว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับจัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เนื่องจากกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีความยืดหยุ่นในเรื่องเวลา สถานที่ ลักษณะกิจกรรม ซึ่งจะปรับให้เหมาะสมกับบริบท และผู้เรียน ดังนั้นผู้วิจัยจึงจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน โดยมีรูปแบบและขั้นตอนที่ผู้วิจัยได้สร้างแผนกิจกรรมโดยได้สังเคราะห์ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ รวมถึงการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนหลายๆ ท่าน ได้แก่ สุนทร สุพันธ์ชัย (2540) ทองอยู่ แก้วไทรฮะ (2544) อุดม เขยกีวงศ์ (2544) สุมาลี สังข์ศรี (2545) วรรัตน์ อภินันท์กุล (2549) อาชัญญา รัตนอุบล (2551) Coombs (1974) และ Knowles (1984) และได้สังเคราะห์ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจ เพื่อค้นหาความต้องการ

ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการสำหรับเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบกิจกรรม

ออกแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคสำหรับเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

- ศึกษาข้อมูลเอกสาร
- ออกแบบเครื่องมือที่ใช้สำหรับทำการวิจัย
- ส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของเครื่องมือ
- นำเครื่องมือไปทดลองใช้
- ปรับแก้เครื่องมือให้เหมาะสมมากขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การจัดกิจกรรม

- ให้ความรู้ในเรื่องความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค
- ให้เด็กและเยาวชนใน สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดลำปาง

ลงมือทำกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคตามที่ได้วางแผนไว้

- จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอิสระ ให้กำลังใจผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการเรียนรู้

- ประเมินความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคของผู้เรียนในสถานการณ์ต่างๆและความสามารถของผู้เรียนที่นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์ความสามารถในการควบคุมตนเองและได้ข้อสรุปว่าความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค คือระดับการรับรู้ถึงความสามารถในการควบคุมตนเองของบุคคล ให้สามารถผ่านพ้นเหตุการณ์ที่ยากลำบาก หรืออุปสรรค โดยความสามารถในการควบคุมตนเองแบ่งเป็นได้ดังนี้

1. การรับรู้ถึงความสามารถของคนที่ควบคุมตนให้ผ่านปัญหาและอุปสรรค หมายถึง การเข้าใจตนเองว่าเป็นอย่างไร รู้จักสำรวจความรู้สึกของตนเอง คิด วิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รับรู้ถึงความสามารถของตนในการจะควบคุมตนให้ผ่านปัญหา และสามารถดูแลตนเองเมื่อเกิดทุกข์ได้

2. มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา หมายถึง กระบวนการคิดโดยมองเห็นสาเหตุ ปัจจัย ของปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถวิเคราะห์และบอกวิธีจัดการความขัดแย้ง และพยายามคิดขจัดปัญหาโดยไม่เก็บปัญหาและความคับข้องใจไว้กับตนเอง

3. ไม่ย่อท้อ หมายถึง การให้กำลังใจตนเอง และพร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหา โดยหาวิธีและแนวทางเพื่อให้ปัญหาหมดไป

4. มีความพยายามหาทางออกของปัญหา หมายถึง มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา รู้จักปรึกษากับผู้อื่น มีการวางแผนเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

จากนั้นจึงนำหลักของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาผสมผสานกับแนวคิดในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค เพื่อสร้างกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนมีความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคดีขึ้น ตามกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กิจกรรมการศึกษาของระบบโรงเรียน

1. การสำรวจ เพื่อค้นหาความต้องการ
2. การออกแบบกิจกรรม
3. การจัดกิจกรรม
4. การประเมินผลการเรียนรู้

ความสามารถในการควบคุมตนเอง

ต่อปัญหาและอุปสรรค

1. การรับรู้ถึงความสามารถของตนเองที่จะควบคุมตนให้ผ่านปัญหาและอุปสรรค
2. มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา
3. ไม่ย่อท้อ
4. มีความพยายามหาทางออกของปัญหา

การจัดการศึกษาของระบบโรงเรียน

1. **การสำรวจ เพื่อค้นหาความต้องการ**
 - ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการสำหรับเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
2. **การออกแบบกิจกรรม**
 - ออกแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคสำหรับเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
 - ใช้วิธีการและเทคโนโลยีที่หลากหลาย
 - ยืดหยุ่นเวลาในการจัดกิจกรรม
 - เน้นให้ผู้เรียนรู้ได้มีโอกาสเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค
3. **การจัดกิจกรรม**
 - ให้ความรู้ในเรื่องความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค
 - ให้เด็กและเยาวชนใน สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้ลงมือทำกิจกรรมการศึกษาของระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค
 - 1. การรับรู้ถึงความสามารถของตนเองที่จะควบคุมตนให้ผ่านปัญหาและอุปสรรค
 - 2. มีความคิดเชิงรุกต่อปัญหา
 - 3. ไม่ย่อท้อ
 - 4. มีความพยายามหาทางออกของปัญหา
 - จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอิสระ ให้กำลังใจผู้เรียน
4. **การประเมินผลการเรียนรู้**
 - ประเมินความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรคของผู้เรียนในสถานการณ์ต่างๆและความสามารถของผู้เรียนที่นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้
 - ประเมินความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาของระบบโรงเรียน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหาและอุปสรรค

ความสามารถในการควบคุมตนเองต่อปัญหา และอุปสรรคของเด็กและเยาวชนดีขึ้น

ความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรม การศึกษาของระบบโรงเรียน